

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS
FAKULTĀTE
PIRMSSKOLAS UN SĀKUMSKOLAS NODAĻA

PROFESIONĀLĀ AUGSTĀKĀ 1.LĪMEŅA STUDIJU
PROGRAMMA
PIRMSSKOLAS IZGLĪTĪBAS PEDAGOĢS

**LATVIEŠU TAUTAS PASAKAS – 5-6 GADUS VECU
BĒRNU EMOCIONĀLO PRASMJU VEICINĀTĀJAS**

Kvalifikācijas darbs

Autore: Anna Jaunzeme

Stud.apl.nr.aj09118

Darba vadītāja:

Dr.paed. asoc.profesore Baiba Kaļķe

Rīga 2022

Anotācija

Kvalifikācijas darba autore: Anna Jaunzeme

Kvalifikācijas darba nosaukums: Latviešu tautas pasakas- 5-6 gadus vecu bērnu emocionālo prasmju veicinātājas.

Kvalifikācijas darba mērķis: Izpētīt, kā latviešu tautas pasakas var veicināt 5-6 gadus vecu bērnu emocionālās prasmes, konkrēti dusmu vadīšanu.

Kvalifikācijas darbs sastāv no četrām nodaļām un četrām apakšnodaļām. Pirmajā nodaļā ir aprakstīts par emocionālo prasmju būtību un to sekmēšanas iespējām, otrajā nodaļā ir aprakstīts piecu līdz sešu gadus vecu bērnu raksturojums pētāmās problēmas aspektā. Trešajā nodaļā ir aprakstīta pasaku nozīme emocionālo prasmju veicināšanā, ceturtajā nodaļā ir aprakstīts empīriskais pētījums par latviešu tautas pasakām kā piecu līdz sešu gadus vecu bērnu emocionālo prasmju veicinātājām, konkrēti dusmu vadīšanas veicināšanu.

Atslēgas vārdi: emocionālās prasmes, dusmas, pasakas, piecu līdz sešus gadus veci bērni.

Annotation

Author of the qualification work: Anna Jaunzeme

Title of the qualification work: Latvian fairy tales – promoters of emotional skills of 5 to 6 year old children.

Aim of the qualification work: To research how Latvian fairy tales could develop 5-6 year old children emotional skills, particularly- anger.

The Qualification work consists of 4 chapters and 4 subsections. In the first chapter description of emotional skills is given along with possibilities for their development. In the second chapter description of 5 to 6 year old children characteristics is given in the light of researchable problem. The third chapter describes fairy tales' importance in the development of emotional skills. The fourth chapter gives empiric research how Latvian fairy tales develop 5 to 6 year old children emotional skills, particularly- anger management.

Key words: emotional skills, anger, fairy tales, 5 to 6 years old children.

Saturs

Ievads	5
1. Emocionālās prasmes: būtība, sekmēšanas iespējas	7
2. 5-6 gadu vecu bērnu raksturojums pētāmās problēmas aspektā	14
2.1. Kognitīvās attīstības raksturojums	14
2.2. Sociāli emocionālā attīstība	15
3. Pasakas kā līdzeklis prasmju emocionālo prasmju veicināšanai	17
4. Izmēģinājumdarbība par pasakām	22
4.1 Pētījuma metodoloģija	22
4.2 Pētījuma norise	22
Nobeigums	34
Izmatota literatūrā un avoti	35
Pielikums	37
Latviešu tautas pasaka “Ezītis”	37
Latviešu tautas pasaka “Kaķis un pele”	36
Latviešu tautas pasaka “Kurmīšs un ezis”	38
Latviešu tautas pasaka “Brīvības grāmata”	39
Latviešu tautas pasaka “Zirneklis un muša”	39
Novērojuma protokols izmēģinājuma darbības sākumā	41
Bērnu izdomātā pasaka “Kaķis nozog brīvgrāmatu”	45
Latviešu tautas pasaka “Suns un vilks”	45
Novērošanas protokols izmēģinājumdarbības beigās	46

Ievads

Cilvēks ir emocionāla būtne, emocijas pavada cilvēku ikdienā, tā ir neatsverama cilvēka dzīves sastāvdaļa. Cilvēks sastāv no vairākām iekšējām pasaulēm. Emocionālās prasmes ir vienas no galvenajām, kas ļauj labāk izprast sevi, izprast un sadarboties ar citiem. Emocijas un jūtas padara cilvēkus īpašus un neatkārtojamus, tā ir kā sava veida savstarpēja valoda, kuru cilvēks gadu gaitā mācās pielietot. Pēc darba autores domām, emocionālo prasmju veicināšana ir tikpat svarīga kā pārējās apgūstamās dzīves prasmes. Tās ir kā dzīves pamats, kas ikvienu veido par iespējami labāku un cilvēcīgāku cilvēku. Katram cilvēkam ir svarīga emocionālā labsajūta, spēja labi justies, izprast sevi, citus un spēt definēt savas emocijas. (Gēbele, 2016)

Bērna pasaule ir īpaši emocionāla un jūtīga. Bērns ik dienas sastopas ar jauniem izaicinājumiem, pārbaudījumiem, vilšanās un prieka brīžiem. Bērni mācās sadzīvot ar savām emocijām, tikt ar tām galā, saprast un sadarboties ar citiem bērniem, saprast pieaugušos, un šīs visas emocijas un sajūtas pārvērš bērna ikdienu par īstu karuseli. Tāpēc ir ļoti svarīgi bērnam jau no mazotnes radīt sapratni par emocijām, nosaukt tās vārdā, mācīt tās kontrolēt, stiprināt bērna emocionālo inteliģenci. (Gēbele, 2016)

Pēc darba autores domām, emocionālajai inteliģencei ir pievērsta pārāk maza uzmanība un nozīme pirmsskolas periodā, jo tas ir sarežģīts un komplicēts process, kura pamati sākas ģimenē un katrā cilvēkā pašā. Tā ir maratona distance, kurā piedalās bērni, ģimene un pirmsskolas izglītības iestāde. Vienas no pirmsskolas programmas pamatnostādņēm ir sociāli emocionālās kompetences, kuras caurvij domāšanu, problēmrisināšanu, sadarbību, līdzdalību un pašvadītu mācīšanos. (Pirmsskolas mācību programma, 2019)

Darba autore izvēlējās šo tematu, jo satraucoša ir digitālā laikmeta ienākšana arī bērnu pasaulē, tā kļūst par katra cilvēka un nu jau arī bērna ikdienas sastāvdaļu. Bet digitalizācija noteikti nevairo emocionālo inteliģenci, tieši pretēji, tā rada ilūziju par cilvēka atļaušanos, spēju robežām. Pavadot vairāk tehnoloģiju pasaulē, bērniem ir mazāk laika savām domām un jūtām, neattīstās spēja pašregulēties, bērni kļūst emocionāli nenobrieduši, samazinās sociālās prasmes, tiek grauta empātija. (Grover, 2017)

Bērni vairs nelasa grāmatas, arī pieaugušie vairs nesaskata vērtību grāmatā, jo visu var atrast internetā. Bet grāmata ir vienīgā, kas veicina bērna iztēli, veicina emocionalitāti, māca bērnam empātijas pamatus. Grāmatu lasīšana jau no mazotnes bērnus padara emocionāli stiprus, tā ir vesela brīnumu pasaule, kuru mūsdienu bērni piedzīvo arvien mazāk. (Gēbele, 2016)

Darba autore darbā risinās jautājumu, kā latviešu tautas pasakas, kas ir viens no kultūras pamatu stūrakmeņiem, spēj palīdzēt bērna emocionālo prasmju

veicināšanā, kā latviešu tautas pasakas spēj mainīt bērna izpratni par savu un apkārtējo cilvēku emocionālo pasauli.

Pētījuma objekts: pedagoģiskais process PII.

Pētījums priekšmets: emocionālo prasmju veicināšana.

Pētījuma mērķis: Izpētīt, kā latviešu tautas pasakas var veicināt 5-6 gadus vecu bērnu emocionālās prasmes.

Pētījuma jautājums: Kā latviešu tautas pasakas var veicināt 5-6 gadus vecu bērnu emocionālās prasmes?

Pētījuma uzdevumi:

1. Skaidrot emocionālo prasmju būtību.
2. Noskaidrot 5-6 gadus vecu bērnu raksturojumu pētāmās problēmas aspektā.
3. Raksturot pasaku nozīmi emocionālo prasmju veicināšanā.
4. Veikt izmēģinājumdarbību, analizēt iegūtos rezultātus.

Pētījuma bāze: Rīgas x privātās pirmsskolas iestādes 15 bērni vecumā no 5-6 gadiem.

Pētījuma metodes: literatūras un avotu analīze, pedagoģiskais novērojums, izmēģinājumdarbība, iegūto datu apstrāde un analīze.

1. Emocionālās prasmes

Cilvēku pēta dažādas zinātnes. Taču reāli dzīvē katrs indivīds funkcionē kā vienots veselums. Cilvēka psihes, viņa personības izpratnei tādējādi nepieciešama kopveseluma jeb holistiska pieeja. Personību var pētīt kā atsevišķa indivīda iekšējo garīgo pasauli, īpaši neinteresējoties par ārējo vidi. Taču cilvēks ir ne tikai ģenētiski determinēts, bet veidojas, attīstās arī mijiedarbē ar vidi, vispirms jau ar sociālo vidi. Cilvēka attīstībai nozīmīga ir iedzimtība. Vienlaikus indivīdu ietekmē tas, kādā sociālā vidē un kā norit socializācijas process. Tādējādi indivīda un vides mijiedarbē veidojās, attīstās psihiskās īpašības. Cilvēku emocijas ir subjektīvi, iekšēji stāvokļi, kurus veido, attīsta bioloģiski, kognitīvi un sociāli faktori. (Zīlītis, 2011,5-6)

Emociju izpratnes attīstību par vienu no saviem uzdevumiem izvirza jaunās pirmsskolas izglītības vadlīnijas. Pirmsskolas izglītības obligāto saturu veido vērtības, tikumi un caurviju prasmes, kas kopā ar zināšanām, izpratni un pamatprasmēm veido vairākus lietpratības pamatus. Vadlīnijās par vienu no pirmsskolas uzdevumiem izvirza bērna sociālo un emocionālo prasmju attīstību, kas ietver sevis, savu emociju, domu un uzvedības apzināšanu, spēju saprast citus un veidot pozitīvas attiecības. Savukārt pašvadīta mācīšanās caurviju prasme paredz, ka bērni atšķir emocijas un nosaka to cēloņus, mācās pārvaldīt savu uzvedību, bet sadarbības caurvijas raksturojums rosina veicināt to, lai bērns izsaka savas domas un jūtas, sāk saprast, kā paša emocijas un uzvedība ietekmē citus, izturas pieklājīgi un rīkojās iejūtīgi, mācās veidot noturīgas attiecības un savu izpratni par draudzību. (Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām un pirmsskolas izglītības programmu, 2018)

Agrīnā bērnība ir periods, kurā bērni mācās emocionālās prasmes, kas vēlākā periodā rada pašapziņu, paškontroli, sociālo izpratni, spēju uzņemties atbildību. Pirmsskola ir posms, kurā tiek iegūtas būtiskas akadēmiskās un sociālās prasmes. Tādējādi tieši pirmsskola ir pagrieziena punkts bērna emocionālajai attīstībai. Lasīšana, rakstīšana un matemātika ir trīs pamata atslēgas gandrīz visās izglītības sistēmās, kurām jābūt prioritātei salīdzinājumā ar citām prasmēm, tomēr mūsdienu izglītības problēmas ir likušas ekspertiem koncentrēties uz bērna sociālo un emocionālo aspektu. (Soltani, Jafari, Abedi, 2017)

Emocionālā saskarsme ir tāda pati zināšanu joma kā matemātika vai lasīt prasme, kura var tikt apgūta labāk vai sliktāk. Un tieši tas, cik labi kāds cilvēks šo jomu apgūst, nosaka izpratni par to, kāpēc vienam cilvēkam veicas, bet otrs ar līdzvērtīgu intelektu nonāk strupceļā. Emocionālās prasmes iemaņas nav vis iedzimtas, bet gan dzīves laikā iemantotas. (Goulmens, 2001)

Emocionālās prasmes ir cieši saistītas ar emocionālo inteliģenci. Emocionālā inteliģence nav balstīta uz šī brīža emocionālajām sajūtām, bet gan cik efektīvi cilvēks ir iemācījies pārvaldīt sevi, savu temperamentu, emocionalitāti attiecībā pret sevi un citiem. (Zeidner, 2009) Psihologijā lieto arī emocionālā saprāta jeb intelekta jēdzienu. Lai noteiktu cilvēka emocionālo intelektu, mēra vai nu to, cik sekmīgi cilvēks uztver, izmanto, izprot un vada emocijas, vai arī nosaka ar emocionālo pašefektivitāti saistītas rakstura īpašības. (Purēns, 2019)

Dažādu pētnieku, psihologu domas dalās par emocionālās inteliģences tiešu definēšanu. D. Goulmens, uzsver, ka emocionālā inteliģence ir “spēja pazīt savas un citu emocijas, lai motivētu sevi un spētu labi vadīt savas emocijas, kā arī emocijas attiecībās ar citiem cilvēkiem.” (Goulmens, 2001,15) D.Gardners par emocionālo inteliģenci uzskata “spēju izprast citus cilvēkus, izprast to, kas viņus motivē un saprast kā ar viņiem sadarboties.” (Gardners, 2016,25) Psihologi P. Solavejs un Dž. Meijers par emocionālo inteliģenci uzskata “spēju kontrolēt savas un citu jūtas, izmantot to kā ceļvedi domām un darbiem”. (Solavejs, Meijers, 1997,65) Var secināt, ka visām definīcijām kopīgā iezīme ir izprast sevi, savas emocijas un spēt ar tām jēgpilni rīkoties sadarbībā ar citiem.

Emocionālās inteliģences prasmes:

1. Pašapziņa-spēja atpazīt emocijas, pārliecība par sevi un savām spējām.
2. Pašregulācija- savu emociju kontrolēšana, paškontrolē, atbildības uzņemšanās, spēja pielāgoties, impulsu kontrole.
3. Motivācija-motivēt sevi rīkoties mērķu sasniegšanai.
4. Empātija- spēja sajūst kā jūtas citi, izprast citus.
5. Sociālās prasmes. (Bressert, 2016)

Savukārt amerikāņu psiholoģe un vairāku grāmatu par emocionālo inteliģenci autore K. Sārni par emocionālo inteliģences kategorijām uzskata:

- sava emocionālā stāvokļa apzināšanos,
- prasmi apzināties citu emocijas kontekstā ar situāciju,
- prasmi apzīmēt emocijas, kas ir vispārplatītas subkulturā,
- spēju empātiski un līdzjūtīgi iesaistīties citu emocionālajos pārdzīvojumos,
- prasmi saprast, ka iekšējais emocionālais stāvoklis var neatbilst ārējām izpausmēm, gan citiem, gan pašiem,
- prasmi tikt galā ar negatīvām emocijām, izmantojot pašregulāciju,

- apzināšanos, ka attiecību struktūra vai daba daļēji tiek definēta gan kā emocijas izpausmes patiesums, gan tas, kā tas tiek uztverts,
- spēju pieņemt savas emocijas. (Sārni, 2000, 77)

K. Sārni uzskata, ka emocionālās kompetences jeb emocionālās inteliģences definīcija ir pašefektivitātes emociju izraisīšana sociālajos procesos. Pašefektivitāte šeit ir domāta, ka indivīds tic, ka viņš spēj sasniegt sociālo kontaktu ar pozitīvu iznākumu, un konkrēto iznākumu nosaka kultūras vērtības, uzskati. Bet šie uzskati un vērtības ir personificēti. Kad pašefektivitātes jēdziens tiek piemērots emocijas izraisīšanai sociālai mijiedarbībai, tad cilvēki spēj atbildēt emocionāli, turklāt vienlaicīgi un stratēģiski piemēro savas zināšanas par emocijām un viņu emocionālajām izpausmēm attiecībās ar citiem. Piemēram, viņi spēj vienoties caur savstarpēju emociju apmaiņu, un viņi spēj regulēt savas emocionālās pieredzes vēlamā mērķa virzienā. Saskaņā ar definīciju vēlamais iznākums emocionāli kompetentam indivīdam būs integrēts indivīda morālē. Nobriedusi emocionālā kompetence atspoguļo dzīves gudrību. Dzīves gudrība nes sev līdzi būtisku konkrētās kultūras ētisko vērtību. Apkopojot analizēto, emocionālā kompetence ir plaša lietussarga tipa konstrukcija un ietver sevī vairākus veicinošus procesus un virkni dažādu seku kā gala rezultātu šiem procesiem. (Sārni, 2000) Emocionālā inteliģence turpina attīstīties visu mūžu un pieaug līdz ar dzīves pieredzi. Emocionālās izaugsmes grafiks ir cieši saistīts ar bērna vispārējo attīstību, it sevišķi galvas smadzeņu bioloģisko attīstību no vienas puses un izziņas spēju attīstību no otras puses. Lai arī emocionālās inteliģences pamatiemaņas tiek veidotas jau agrā bērnībā, tās tiek attīstītas, papildinātas un noslīpētas visas dzīves garumā, jo galvas smadzeņu plastiskums saglabājas visu mūžu. (Goulmens, 2001) Emocionālās prasmes jeb inteliģence sevī ietver savstarpēji saistītas prasmes, kas saistītas ar emociju izteikšanu, emociju izpratni un emociju regulēšanu. Šīs prasmes rodas attīstības procesā un tās ietekmē audzināšanas modelis ģimenē, kognitīvais briedums, sociālie paraugi un modeļi, raksturs un temperaments, sociālemocionālās attīstības procesi, normas un vērtības. (Ciarrochi, 2006)

Bērnu emocionālajai labklājībai pirmajos gados ir spēcīga ietekme uz viņu sociālajām attiecībām. Bērni, kas ir emocionāli veselīgi, labāk spēj veidot un uzturēt pozitīvas attiecības ar pieaugušajiem un vienaudžiem. Pirmsskolas vecuma bērni mācās runāt par savām izjūtām un citu cilvēku jūtām. Sociāli emocionālā attīstība tomēr ietver vairāk nekā tikai emociju izteikšanu. Tas nozīmē veikt pagriezienus, kļūt neatkarīgam pēc rutīnas, vairāk mijiedarboties ar vienaudžiem, iesaistīties jēgpilnās attiecībās ar citiem, kontrolēt emocijas un attīstīt pozitīvu paštēlu. Šīs prasmes ir būtiskas bērnu veiksmīgai līdzdalībai skolas un mājas pieredzē un viņu

vispārējai izaugsmei. Šīs prasmes veido bērnu sociāli emocionālās spējas, kas ietekmē viņu panākumus skolā un dzīvē. (Berk, 2013)

Emocionālā audzināšana palīdz bērnam saprast, ko īsti viņš jūt. Būt apveltītam ar emocionālo inteligenci nozīmē to, ka bērns ir iepazinis savas emocijas pietiekami labi, lai, uz tām balstoties, attīstītu sevī spēju pieņemt lēmumus, labāk tiktu galā ar spriedzes situācijām, kā arī spētu labāk izprast pārējos cilvēkus, līdz ar to veidojot ar tiem labākas attiecības. Bērni, kuriem piemīt spēja orientēties situācijā un iejusties otra cilvēka ādā, vieglāk iedraudzējas ar vienaudžiem, parāda labākas sekmes mācībās. Bērni mācās emocionālās prasmes viņu attiecību kontekstā, skatoties, imitējot un reaģējot uz citu sociālo uzvedību. Bērni arī mācās no veidiem, kā citi reaģē uz viņu emocijām. (Apmācību programma Zinu! Protu! Varu! metodiskais materiāls, 2014)

Sociāli emocionālās prasmes ir cieši saistītas ar bērna ģimeni, kultūras izcelsmi un agrīno pieredzi. Bērni mācās, mijiedarbojoties un veidojot attiecības ar ģimenes locekļiem, bērnu aprūpes grupām, skolām un kopienām. Emocionālo prasmju apguve sākas bērnībā, un pieaugušie ir visietekmīgākie modeļi maziem bērniem. (Berk, 2013) Primārie emocionālie kompetences veidotāji ietver “es pats” (Ego identitāte), indivīda morālo dispozīciju indivīda attīstības pieredzē. Šie veidotāji paši par sevi ir kompleksi procesi, kas ir saistīti ar laiku un kultūras kontekstu. Emocionālās kompetences pamat enkuri, iespējams, visvairāk ir redzami indivīda attīstības vēsturē, tai pat laikā šī vēsture ir dziļi iesakņojusies kultūrā, sociālajās un indivīda uzskatu sistēmās un savstarpējās attiecībās, kurās indivīds ir bijis iesaistīts. Laika un kultūras ietekmi uz emocionālo kompetenci ir vērts pieminēt, jo visi pieredzējuši emocionālo nekompetenci kādā no situācijām vai laikiem, kuriem nebija gatavi. Tā rezultātā piedzīvots stress, izgāšanās sajūta vai vienkārši apjukums, vai kāda cita negatīva sajūta. Piemēram, kā būtu pareizi izpaust savas emocijas ceļojumā kādas citas kultūras pārstāvošā valstī. Neveiklības sajūta varētu būt emocionālais fons vai iznākums, ko cilvēks piedzīvo līdz brīdim, kad cilvēks ir iemācījies jēgpilni un sociāli pareizi izpaust savas emocijas. (Saarni, 2000, 69)

Es pats loma emocionālajā kompetencē.

Es pats funkcionē, lai adaptīvā veidā koordinētu un mediētu vides jēgpilnību indivīdam. “Es pats” identitātē vērtības tiek noteiktas tajā kontekstā, kurā esam iesaistīti. Kad atsaucamies uz konkrētu situāciju, ar kuru sastopamies, rīkojamies mērķorientētā veidā. Lai būtu mērķorientēts, ir jāfunkcionē ar motīvu. Šajā ziņā emocijas ir funkcionālas, tās kalpo, lai virzītu mūs uz rīcību, kurā iniciējam, modificējam, uzturam vai izbeidzam mūsu attiecības konkrētos

apstākļos vai situācijās. Autors uzskata, ka “Es pats” ir funkciju sistēma, no kurām daudzas kļūst automātiskas pieaugušā vecums. (Sārni, 70)

Morālās dispozīcijas loma emocionālajā kompetencē.

K.Sārni izsaka pieņēmumu, ka, ja mēs funkcionējam emocionāli adaptīvā un kompetentā veidā, mēs dzīvojam saskaņā ar mūsu morālo dispozīciju, bet tas nenozīmē, ka tas ir saskaņā ar mūsu personīgajiem morāles principiem. Morāles principi bieži ir relatīvi un mainās, cilvēkiem attīstoties, mainoties kontekstam. Bet tie joprojām ir saistīti ar tādām vērtībām kā līdzjūtība, paškontrolē, godīgums un pienākuma apziņa, un citas vērtības. Šīs kvalitātes kā morālās dispozīcijas nav jaunas, tās ir līdzīgas un pārklājās ar tām morālajām kvalitātēm, kuras ir izvirzījis Aristotelis – drosme, taisnīgums, mērenība, gudrība. (Sārni, 60)

Individuālās attīstības vēstures loma.

Autors kā sociālais konstruktīvisks pieiet emocijām ļoti individualizēti: cilvēka emocionālā pieredze ir saistīta ar to, kādam specifiskam kontekstam, esošās kognitīvās attīstības stāvoklim viņš ir bijis pakļauts. Cilvēka unikālā sociālā vēsture iekļauj iegremdēšanos mūsu kultūras uzskatos, pieņēmumos un attieksmēs, kas ļoti bieži atklājās dažādos stāstos un atklāsmēs, novērojot mūsu autoritātes un no mijiedarbības ar tiem, kuriem esam būtiski saistīti. (Ciarrochi, 2006)

Pētot un lasot dažādu literatūru par emocionālo inteliģenci, autori piedāvā dažādus testus, kuri atspoguļo cilvēka emocionālās inteliģences līmeni. Tie ir līdzīgi IQ testiem, pēc kuru aizpildīšanas cilvēks var apzināties savu EQ līmeni. Protams, ka pirmsskolā nav iespējams bērnu pārbaudīt un testēt ar šādiem testiem, bērns ne vienmēr var izlasīt un pareizi, jēgpilni atbildēt uz jautājumiem, šeit izvērtēšanas darbs jāveic pedagogam. Noteikti būtu jāveic novērojumu metode. Darba autore uzskata, ka 5-6 gadus vecu bērnu emocionālās inteliģences izpratnē būtu jārunā un jāpēta sevis izprašana un emociju paušana. Jānovēro, vai bērns spēj nosaukt emociju, raksturot to, vai apzinās emocijas. To veiksmīgi apvienojot ar pasakas noklausīšanos, kur kāds tēls ir priecīgs, bēdīgs vai satraukts, bērns varētu personificēt sevi ar kādu no pasakas tēliem. Tādējādi var veikt vērojumu, kā bērns spēj pārvaldīt sevi noteiktās situācijās, problēmsituācijās. Arī šo prasmi spēj pilnveidot pasakas. Lasot bērniem pasakas, bērni spēj tajā redzēt arī savas problēmsituācijas, un caur pasaku ir vieglāk saprast pareizo risinājumu, labāko rīcību katrā situācijā. Saprast un apzināties sekas savai rīcībai. Noteikti par vienu no kritērijiem emocionālo prasmju novērtēšanai būtu jāņem vērā bērna spēja saprasties ar citiem. Vai bērnam piemīt empātija vai tolerance pret citiem bērniem, atšķirīgiem bērniem.

Kā bērns reaģē pret citu bērnu neveiksmēm, sāpēm, pret bērniem ar kādām veselības problēmām. Prasme spēlēt ar citiem, spēja just līdzīgi citiem un izrādīt rūpes par citiem. Arī šo prasmi noteikti var stiprināt un veicināt caur pasaku. (Zinkēviča-Jevstingņeva, 2006)

Pasakas bērniem parāda, kā rīkoties ar problēmām, tās veido emocionālo noturību, spēju pielāgoties dažādām stresa situācijām, māca pieņemt citādo, atšķirīgo pasauli, palīdz šķērsot kultūras robežas. Spēja pieņemt atbildīgus lēmumus būtu viens no emocionālās inteliģences novērtēšanas kritērijiem. Runājot par emocionālo inteliģenci, darba autore secina, ka emocionālās prasmes un to apgūšana ir tikpat svarīga kā iemācīties lasīt vai rēķināt. Ar emocionālajām prasmēm cilvēks nepiedzimst, viņš tās apgūst dzīves laikā, tāpēc pirmsskolā tām ir ļoti liela nozīme. Šajā vecumposmā cilvēkam tiek ielikta viņa pamatvērtības un izpratne par tām. Emocionālās prasmes veido vienu no cilvēka paradigmām, lai pēc pirmsskolas un skolas gaitām bērnam būtu sekmīga dzīve. (Gēbele, 2012) Šos komponentus darba autore piedāvā vērtēt līmeņos, vai bērnam šajā komponentā ir zems līmenis, pietiekams līmenis vai augsts līmenis. Kā galvenie komponenti šajā vecumposmā būtu savu emociju apzināšanās un citu cilvēku emociju saprašana savstarpējo attiecību uzturēšanā. (Maksimčuka, 2007)

1.tabula Emocionālo prasmju vērtēšanas kritēriji

Savu emociju apzināšana	Vērtēšanas līmenis	
Spēja izprast savas izjūtas	augsts	Spēj izprast savas izjūtas, kontrolēt tās un saskaņā ar tām spēj pieņemt saprātīgus lēmumus.
Spēja kontrolēt savas emocijas	pietiekams	Spēj izprast savas izjūtas ar palīdzību, noteiktajās situācijās spēj kontrolēt tās un saskaņā ar tām pieņemt saprātīgus lēmumus
Spēja pieņemt saprātīgus lēmumus	zems	Nespēj izmantot palīdzību, nespēj izprast savas izjūtas, nespēj kontrolēt tās un saskaņā ar tām pieņemt lēmumus.
Cita cilvēka emociju saprašana	augsts	Saprot emociju saturu, prot nosaukt un attēlot cita cilvēka emocionālo stāvokli
Prot nosaukt cita cilvēka emocionālo stāvokli	pietiekams	Ar palīdzību, saprot emociju saturu, nosauc,

		attēlo cita cilvēka emocionālo stāvokli.
Prot attēlot cita cilvēka emocionālo stāvokli	zems	Nespēj izmantot palīdzību, nesaprot emociju saturu, nevar nosaukt, attēlot cita cilvēka emocionālo stāvokli.
Savstarpējo attiecību uzturēšana		
Saprot cita cilvēka emociju saturu	augsts	Spēj nojaust cita cilvēka izjūtas, pamatot cita cilvēka emocijas un pienācīgi izrādīt savas emocijas.
Izrāda savas emocijas saskaņā ar cita cilvēka emocijām	pietiekams	Ar palīdzību spēj nojaust cita cilvēka izjūtas, pamatot cita cilvēka emocijas un pienācīgi izrādīt savas emocijas, izprot ķermeņa valodu.
Uzvedās saskaņā ar citu cilvēka emocijām	zems	Nespēj izmantot palīdzību, nespēj nojaust, pamatot cita cilvēka izjūtas, izteikt vārdos savas emocijas, nesaprot cita cilvēka ķermeņa valodu

(Maksimčuka, 2007)

Lai spētu izvērtēt bērna emocionālo prasmju līmeni, darba autore piedāvā balstīties uz trim pamatnostādnēm, kuras atspoguļo emocionālās prasmes: savu emociju apzināšanās, citu cilvēku emociju saprašana, savstarpējo attiecību uzturēšana, kurām atbilstošais līmenis varētu noteikt bērna emocionālo prasmju līmeni. Augsts līmenis – bērns spēj izprast savas izjūtas un tās kontrolēt, saprot emociju saturu, prot nosaukt un attēlot cita cilvēka emocionālo stāvokli. Komunikācijā ar citiem spēj nojaust cita cilvēka izjūtas un pienācīgi izrādīt savas emocijas. Pietiekama līmeņa gadījumā, bērns spēj izprast un kontrolēt savas emocijas ar palīdzību, kā arī saprot citu cilvēku emocijas un adekvāti spēj reaģēt. Zemu prasmju rezultātā bērns ne tikai nespēj izprast savas, citu emocijas, nespēj attēlot citu cilvēku emocijas, bet arī nespēj izmantot pieaugušā palīdzību, lai adekvāti rīkotos un izprastu problēmsituācijas.

2. 5-6 gadus vecu bērnu raksturojums pētāmās problēmas aspektā

2.1. Kognitīvās attīstības raksturojums

Vecumā no 5 līdz 7 gadiem bērna fiziskais veidols mainās, bet ne tik strauji un ievērojami kā pirmajos dzīves gados. Šajā periodā izmainās ķermeņa proporcijas. Kājas aug ātrāk par ķermeni (5 gadu vecumā tās veido 44% no auguma). 6-7 gados bērns zaudē piena zobus. Bērna sejas izteiksme zaudē savu bērnišķību, kļūst labāk veidota un vairāk nekā iepriekšējā periodā atklāj bērna individualitāti. Palielinoties smadzeņu svaram un apjomam, palielinās arī nervu šūnu skaits un sakari starp smadzeņu puslodēm un nervu sistēmu. Nervu šūnas, kas savieno puslodes, nodrošina to darbību, kas, savukārt, dod pamatu jaunam etapam bērna intelektuālajā attīstībā. Sešus gadus vecs bērns ir sasniedzis tādu fiziskā un garīgā brieduma pakāpi, kas nodrošina iespēju sistemātiski mācīties (Lieģiniece 1998) Šajā periodā raksturīga liela kustību aktivitāte, augšana, koordinācijas spēju pilnveidošanās, bērni spēj veikt sarežģītas kustības, bērnu muskuļi šajā periodā ir labāk attīstīti nekā spēja tos kontrolēt, sīkā pirkstu muskulatūra vēl tikai attīstās. Šajā vecumā pilnveidojas prasmes un iemaņas koncentrēt skatienu uz sīkām lietām un vienlaikus uz vairākām lietām. (Svence, 1998)

Vispirms tas saistīts ar izziņas procesu un runas attīstību. Par kognitīvās attīstības faktoriem psihologi uzskata manipulācijas ar priekšmetiem, saskarsmi ar pieaugušajiem un vienaudžiem, kā arī smadzeņu šūnas nobriešanas, CNS izmaiņas. Ž.Piažē kognitīvo attīstību saista ar intelektu, domāšanu, kas 4-7 gadu vecumā norisinās kā pāreja no atdarināšanas un refleksijas uz loģisko spriestspēju. Šajā periodā zināšanas turpina veidoties kopējā sistēmā – vienotos uztveres tēlos, iekšējās kognitīvās shēmās, kurus saista šādi psihi mehānismi – operācija, asimilācija, akomodācija un līdzsvars. (Piažē, 2002, 38)

Operācija – bērniem attīstās spējas domāšanas procesā atgriezties atpakaļ pie iepriekš izdomātā un paredzēt turpmāko darbību.

Asimilācija – bērns uztverot ko jaunu, atmiņā un uztverē ko nebijušu, salīdzina to ar atmiņā jau esošo.

Akomodācija – ja jaunā informācija neietilpst, nesaskan ar vecajiem priekšstatiem, neatbilst iepriekš zināmam, notiek akomodācija.

Kad bērns ir pieņēmis un izpratis jauno, iestājas līdzsvars. Pirmsskolas vecuma bērna kognitīvās stadijas raksturo simbolu izmantošanu, vārdu kā simbolu apguvi. (Svence, 1999, 79-

805) 5-6 gadus veci bērnam arī jāsaprot atšķirība starp “pareizo” un “nepareizo”. Viņi varēs izprast noteikumu jēdzienu un vēlēties tos ievērot un izpatikt pieaugušajiem.

2.2. Sociāli emocionālā attīstība

5-6 gadus vecu bērnu psiholoģija atšķiras no septiņgadīgā bērna. Tas ir jāzina pedagogam, lai noteiktu savu pedagoģisko pozīciju un no tās izrietošās audzināšanas, mācīšanas un saskarsmes formas un metodes. Piecu sešu gadu vecums ir bērna intelektuālās attīstības, sociālās gatavošanas un emocionālās nobriešanas sensitīvais periods. Bez atbilstošas šim vecumam piemērotas intelektuālās un garīgās barības un bez mērķtiecīgām pieaugušo rūpēm netiks apmierinātas bērna izziņas, saskarsmes, augšanas, stimulācijas un citas vajadzības un nenotiks viņa spēju un iespēju attīstība. Vadošās darbības, tas ir, rotaļas attīstības rezultātā notiek pārmaiņas izziņas, jūtu, gribas (psihisko procesu) attīstībā. 5-6 gadu vecu bērnu psihe attīstība ir jāaplūko, ievērojot iepriekšējā, pašreizējā, nākamā vecumposma īpatnības to savstarpējā saistībā. (Lieģeniece, 1998) Emocionālajā attīstībā 5 gadu vecumā bērni nonāk "lielo bērnu" pasaulē ar labāku emocionālo kontroli un regulējumu. 5 gadus veci bērni joprojām ļoti daudz dzīvo mazāku bērnu pasaulē, un viņiem var būt emocionālas galējības, dusmas un pretrunas. Tas ir laiks, kad daudzi bērni sāk jēgpilni formulēt savas jūtas. Piemēram, 5 gadus vecs bērns varētu teikt: "Man nepatīk, ja man agri jāiet gulēt." Arī bērni dabiski izjūt empātiju, un piecus gadus vecs bērns, kurš ir nelaimē nokļuvis draugs, varētu teikt: "Piedod, ka tev jāskumst". Ja šī vecuma bērns par kaut ko ir satraukts, viņš var vienkārši paziņot, ko domā, un pateikt kaut ko līdzīgu: "Es esmu dusmīgs uz tevi, mammīt". (Morin, 2019)

Bērna mācīšanas un audzināšanas process ir atkarīgs no bērna emocijām un jūtām. Svarīgi, kā bērns izturas pret sevi, pret pieaugušajiem un vienaudžiem, kā bērns pārdzīvo savas veiksmes un neveiksmes. Pirmsskolas periodā bērniem ir emocionāli neapvaldītāks raksturs nekā periodā pirms un pēc tā. Pirmsskolas vecumā raksturīgas ambivalentas jūtu izpausmes - vienlaikus bērni var dusmoties un būt līdzjūtīgi, zaudēt paškontroli un kādam palīdzēt. Šajā vecumā bieži veidojas konflikts starp “Es gribu!” un “Tā vajag!”. Bērna vajadzības šajā periodā:

- Mīlestība, audzināšana un gādība.
- Ēdiens, siltums apģērbs, pajumte utt..
- Iespēju piedāvāšana un nodrošināšana.
- Pieradināšana pie sistēmas, kārtības, noteikumiem, tradīcijām, ierobežojumiem.

- Sociālās iemaņas un rūpes par citiem. (Svence, 1999,89-90)

Bērns bagātina emocionālo pasauli sižetiskajās lomu rotaļās, dramatisācijas rotaļās, stāstu lasīšanas laikā, mācoties tekstu no galvas. Emocionālos un izziņas procesus bērns bagātina ar daiļliteratūras, mākslas, mūzikas, dejas palīdzību. Pirmsskolas vecuma beigās bērnam ir mazāk iekšēju ierobežojumu, tāpēc šo periodu var nosaukt par maksimālo viņa spontānās rīcības periodu. (Lieģiniece, 1999)

5-6 gadi ir viena no pirmsskolas segmenta daļām bērna dzīvē, šajā laika posmā paplašinās bērna skatupunkts. Ja sākumā bērns dzīvo ģimenē, pieņem ģimenes noteikumus, bērnam augot tie paplašinās, bērna pasaule paplašinās, tā vairs nav tikai ģimene. Bērns atklāj attiecību pasauli, savstarpējo mijiedarbību, cilvēku sociālās funkcijas. Bērns mācās pieņemt pasauli un izdzīvot tajā. Bērna svarīgākā darbība pirmsskolā ir rotaļa. (Lieģiniece, 1999) Liela nozīme kļūst arī pasakām. Pirmsskolas vecums ir brīdis, kad bērni atklāj pasaku pasauli. Šajā vecumposmā arvien nozīmīgāks kļūst kontakts ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Caur pasaku bērns vieglāk var izprast “labo” un ļauno”.5-6 gadus veci bērni spēj atrast risinājumus un izejas no emocionālām konfliktsituācijām, spēj izteikties par emocijām un to izpausmēm, spēj izrādīt interesi par citiem emocionālā ziņā- paust līdzjūtību, spēj būt empātiski, rodas priekšstati par morāli un ētiku. Šajā vecumposmā bērniem ir vajadzība pēc sapratnes ar pieaugušo un līdz pārdzīvojuma no pieaugušā puses. Bērnam ir svarīgi, lai pieaugušais interesējās par viņa iekšējo pasauli, pārdzīvojumiem. (Kalvāns, 2018)

Var secināt, ka veiksmīgai bērna emocionalitātes sekmēšanai vajadzīga ģimenes iesaiste, socializēšanās, problēmsituāciju risināšana, radoša, aktīva darbība, pašizpaušme, cieņa pret bērna personību, drošības un stabilitātes izjūta, piederība. Emocionalitāti kavē pieauguša noraidošā attieksme par bērna sajūtām un neieklausīšanās tajās, kā arī radošu darbību izzušana, pakļaujoties aizvien lielākai moderno tehnoloģiju pasaulei, bērna iekšēja ierobežošana.

3. Pasakas kā līdzeklis emocionālo prasmju veicināšanai

Lai labāk un pilnvērtīgāk bērns bagātinātu un stiprinātu savu emocionālo pasauli, bērnam ir jālasa priekšā pasakas, lai vēlāk bērns pats to izvēlētos darīt. Katram cilvēkam, katram bērnam ir sava mīļākā, iecienītākā pasaka, ar kuru saistās vesels piedzīvojums bērna pasaulē. Pasakas ir bērna spogulis, kurā ieskatīties, tās rada bērnam jaunu pieredzi, attīsta fantāziju, ļauj ieraudzīt pasauli citām acīm, izprast vērtības un radīt emocijas. Pasakās bērns iemācās just, līdzpārdzīvot un piedzīvot emocijas, ar kurām varbūt nekad nav sastapies realitātē.

Visi savā dzīvē esam piedzīvojuši to, ka, atdaloties no mātes, nokļūstam pavisam citā pasaulē, kur viss ir liels un nesaprotams. Tā pat nav viena pasaule, bet vesela pasauļu sistēma, kur pasaules satiekas un mijiedarbojas – viena otra atstāj pēdas. Vairākums pasauļu ir acīm saredzamas, bet citas nav saskatāmas, tās ir tikai sajūtamas. Viena no neredzamajām pasaulēm ir cilvēka psihes pasaule, tā ir pasaule “es pats”, kurā ietilpst gan apzinātā, gan neapzinātā daļa. (Gēbele, 2012)

Pasakas izklaidē, tomēr vēl svarīgāk, ka tās gudram cilvēkam daudz ko dod, iemāca un spēj padarīt viedāku. Kā daudz kas cits, tās dod materiālu domāšanai. Zigmunds Freids saka, ka domāšana ir potenciālo iespēju analīze tajā nozīmē, ka, domājot un pārdomājot iespējamus risinājumus, attīstības ceļus un vienas vai otras izvēles konsekvences, cilvēks veido savu likteni vai, pareizāk, savu dzīvi patīkamāku un interesantāku, bez liekiem sarežģījumiem, bez neapzinātas nepieciešamības veidot katrā ūdens glāzē vētru, bez fantāzijas, ka paša dzīves neveiksmēs un grūtībās būtu vainojams kāds cits. Psihiski vesela un iekšēji brīva cilvēka pirmais ieguvums – fascinējošā spēka un varēšanas izjūta veidot savu dzīvi, apziņa, ka neviens tavu dzīvi nespēj būtiski ietekmēt, izņemot, protams, vecāku ekstrabūtisko jeb ekstrakritisko ietekmi uz personības veidošanos bērnībā. (Freids, 2007) Tēma par princesēm un prinčiem, karaļiem un karalienēm, kas pasakas sākumā cieš no netaisnības un nav savas valsts valdnieki, parasti beidzas ar to, ka viņi iegūst varu un varēšanu, tostarp iekšēju spēku, pārvaldīt savu valsti, savu dzīvi. Respektīvi – brīvība un neatkarība kā cilvēka dzīves augstākā vērtība. Šai tēmai tuva ir pašcieņas tēma. (Ancāne, 2013) Bez patiesas cieņas pret sevi un pašvērtības izjūtas brīvības izjūta nav realizējama. Zīmīgi, ka viens no svarīgākajiem Eiropas juridiskajiem aktiem – Eiropas Savienības Pamattiesību harta (Nica, 2000) – sākas šādi: “Cilvēka cieņa ir neaizskarama. Tā ir jārespektē un jāaizsargā.” (1. nodaļa, 1. pants) Pasaku lasīšana nodrošina paredzamību un drošības izjūtu bērna dzīvē, jo tiek stimulēta fiziskā, sociālā, emocionālā, intelektuālā un garīgā bērna attīstība. Pasakās, leģendās un mītos glabājas informācija par to, kā cilvēki meklē, satiekas ar dažādām vērtībām, dažādām dzīves situācijām, pārdzīvo

vispārcilvēcisku vērtību klātesamību vai trūkumu. Pasakās atrodama satikšanās ar visu, ko cilvēks dzīvē noteikti pieredzēs.

Pasakās ir informācija par to:

- kā ir iekārtota pasaule un kādas ir tās likumsakarības;
- kādas ir pasaules un mūsu robežas un kad tās drīkst vai nedrīkst pārkāpt;
- kas notiek ar cilvēku dažādos dzīves periodos;
- kādi posmi pašrealizācijā jāiziet sievietei, kādi vīrietim;
- kādas lamatas, grūtības, šķēršļi mūs sagaida dzīves ceļā;
- kuras vērtības ir svarīgākās;
- kādas ir cēloņu un sekņu savstarpējās sakarības utt.. (Gēbele, 2012, 16)

Pasaka balstīta metaforā, kura satur nozīmīgu informāciju. Pirmās zināšanas par dzīves parādībām, likumiem cilvēks uzzina no pasakām, nostāstiem, leģendām un mītiem. Tiesa, informācija, ko sniedz metaforas, nav konkrēta. Alegoriskais informēšanas veids mudina lasītāju vai klausītāju uz individuālām pārdomām, formulē jautājumus, kuru atbilžu meklējumi ir stimuls, kas virza personības attīstību. (Zinkēviča-Jevstingņeva, 2006, 7)

Par to daudz rakstīja Karls Gustavs Jungs un viņa sekotāji. Viņi atklāja, ka pasakās ir attēlota cilvēku psihiskā realitāte, cilvēka dvēseles iekšējie ritmi, pretrunas, garīgo meklējumu scenāriji. Bērniem ir vieglāk atpazīt un izprast personīgos pārdzīvojumus, savus psihiskos procesus, saprast to jēgu, ja tas notiek caur pasaku vai stāstu un ar to varoņu palīdzību. Psihologi uzskata, ka pasakas metaforiskā daba tiek uztverta tikai zemapziņas līmenī un tur notiek pozitīvā programmēšana, vērtību, redzējuma un pozīcijas pārstrukturēšana. (Jungs, 1996) Strādājot ar bērniem ikdienā, darba autore var apgalvot, ka bērni tiešām caur pasaku spēj atpazīt un ieraudzīt savu un citu bērnu nepareizu rīcību vai ieraudzīt kādas konkrētas rīcības sekas. Piemēram, redzot, ka bērni ārā laukumīnā meta ar akmeni putniem, pedagogs pēc tam piemeklēja atbilstošu pasaku, kuras varoņi rīkojās līdzīgi un piedzīvoja savas rīcības sekas. Bērni vairākas dienas un reizes lūdz nolasīt šo pasaku. Pēc pāris reizu pasakas nolasīšanas, bērni paši sāka runāt un apspriest, ka tas ir ļoti līdzīgs atgadījums viņu atgadījumam ārā laukumīnā, ka noteikti tā nebija pareiza rīcība un pēc šādas rīcības ir attiecīgas sekas. Pasaka bija kā piemērs, lai saprastu, ka šāda rīcība nav laba, un bērni paši ar pasakas palīdzību nonāca līdz šādam secinājumam.

Bērna mācīšanās un audzināšanas procesa attīstība ir atkarīga no bērna emocijām un jūtām. Ir ļoti svarīgi, kā bērns izturas pret sevi, pret pieaugušajiem un pret vienaudžiem. Parasti bērnu zināšanas par realitāti ir objektīvas. Neskatoties uz to, pateicoties iztēlei, viņi to spēj asimilēt un apgūt, t.i., saprast to savā veidā. Klausoties pasakas, bērnus bieži vien dziļi ietekmē to saturs, un tajā pašā laikā viņu iztēle attīstās un iegūst jaunas formas. Tādējādi pasakas ietekmē bērna emocionālo, fizisko un garīgo attīstību. Tas jo īpaši atspoguļojas radošo procesu veidošanā, kuru iedvesmojuši pasaku galvenie varoņi. Klausoties, bērni maina izpratni par viņiem lasīto literāro darbu un praktizē spēju savienot atsevišķus notikumus. Vienlaikus viņi attīsta savas koncentrēšanās spējas un uzmanības līmeni, kas ir īpaši svarīgi tālākizglītībai un mācībām. (Klim-Klimaszewska, 2015)

Pirmsskolas vecuma bērniem ir emocionāli visneapvaldītākais raksturs, tāpēc šajā laikā bērnam var būt vienlaicīgi vairākas jūtas – viņš var dusmoties un būt līdzjūtīgs, var palīdzēt kādam un zaudēt paškontroli, var izjust vainas apziņu un meklēt sev attaisnojumu. (Lieģeniece, 1992, 13).

Pasakas ļauj katram atrast svarīgas atbildes par sevi, par pasauli, par dzīvi. Tādējādi pasakas dod emocionālu atbalstu, dod zināšanas, veicina personības attīstību. Tās var būt arī vērtīgi, caur kuriem ieskatīties sevī. Uzdodot sev jautājumu, kura no pasakām šobrīd liekas vistuvākā, katrs var aizdomāties, kādā veidā šīs pasakas sižets un tajā dotie vēstījumi ir aktuāli viņa dzīvē. Cilvēks jūt, kura no daudzajām pasakām atbilst viņa šā brīža iekšējai emocionālajai situācijai un vajadzībai, kura šobrīd ir personības vājā vieta, kuras stiprināšana prasa atbildēt uz virkni jautājumu. Pasakas ļauj attīstīt iztēli, radošās spējas un, veidojot skaidru robežu starp realitāti un fantāziju, palīdz tomēr arī šīs abas daļas personībā integrēt. (Ancāne, 2013)

Pasakai audzināšanas aspektā ir īpaši viegla un uztverama iedarbība, tā nerada liekas emocijas, neaizvaino un norāda uz problēmu vai lomatām gan tieši, gan netieši. Mācību materiāla pasniegšana pasakas formātā audzinošo ietekmi padara mazāk autoritāru, aktivizē iztēles resursus un paplašina apziņas robežas. (Gēbele, 2012. 29) Turklāt daiļliteratūra māca bērnam atšķirību starp labo un ļauno, patiesību un meliem, un, pateicoties tam, bērni meklē morālu īpašību, t.i., taisnīgumu. Tāpēc bērnu literatūra ir faktors, kas ietver visu veidu bērna pieredzi un ar to saistītās jūtas. (Klim-Klimaszewska, 2015)

Pasaku lasīšana un klausīšanās var būt viens no veidiem, kā palīdzēt bērnam veicināt viņa emocionālās prasmes, palīdzēt labāk izprast dažādas situācijas. Pasaka var būt kā palīgs pirmsskolas pedagogam darbā ar bērniem, problēmsituāciju risināšanai. Pasaka var būt kā pašvadītas mācīšanās veids, kur pēc kādas problēmsituācijas pedagogs piemeklētu atbilstošu pasaku, bērni spētu caur pasaku meklēt risinājumus un saprast savas rīcības sekas. Pēc pasakas

noklausīšanās 5-6 gadus veci bērni ir spējīgi raksturot tēlus, viņu rīcību, rīcības sekas, rosināt rīkoties savādāk, salīdzināt un atrast līdzības ar notiekošo viņu ikdienā, tā ir kā sava veida bērna izglītotājs. Pasakas pauž dažādus neapzinātus vēstījumus jeb kodus, kurus bērns ir spējīgs nolasīt un identificēt. (Zinkeviča-Jestignejeva, 2006) Pēc darba autore domām, milzīga vērtība šajā kodu nolasīšanā un vēstījumā ir tieši tautas pasakām, jo tas ir viens no pirmatnējiem veidiem, kā tiek nodotas zināšanas un gudrība no paaudzes paaudzei, tajās jau ir noteikts kods – dzīves gudrības, pamācības. Autora pasakas vairāk ir paša autora pārdzīvojums, varbūt kāda psiholoģiska trauma, tās mākslinieciskā forma ir vienpusēja un nav tik bagātīga kā tautas pasakas, bet tas noteikti nepadara autoru pasakas mazāk nozīmīgas bērnu emocionālās inteliģences veicināšanā. Vecumposms 5-6 gadi ir ļoti pateicīgs darbam ar pasakām, jo bērni jau sāk apgūt lasītprasmi un sāk izvēlēties konkrētas pasakas, kuras vēlas paši lasīt un pārļasīt. Bērni intuitīvi jūt, kāda pasaka būtu nepieciešama viņa šī brīža emocionālajam stāvoklim. Un šajā vecumposmā bērni spēj klausīties, atbildēt uz jautājumiem, salīdzināt, rast risinājumus, pamatot savu viedokli. Pasaka māca bērnu netieši, tā nav kā loģiski uzrakstīta pamācība, jo bērniem ļoti nepatīk instrukcijas, reizēm viņi vienkārši tās neņem vērā, bet pasaka caur tekstu iedod bērnam attēlu, kas viņam ir pieņemams un saprotams. Arī pasaku valoda bērnam ir pieejama un saprotama, reizēm mazliet noslēpumaina, kas ievilina un aizrauj bērnu klausīties vai lasīt tālāk. (Ancāne, 2013). Pasaka ir viens no veidiem, ar kura palīdzību var veicināt bērna attīstību. Tā balstīta uz bērna un pieaugušā mijiedarbību, kura ir virzīta uz bērna fizisko, sociālo, intelektuālo, emocionālo un garīgo attīstību. Pasaku vienkāršā valoda un metaforā ietēptās patiesības rosina bērna personības pašattīstību. Bērnam svarīgs ir pieradums un drošības izjūta, kas stiprina pašāvērtību. Bērnam ļoti svarīga ir emocionālā drošība, pašāvērtība un paredzamība, tāpēc ļoti svarīgs ir arī pats pasakas lasīšanas, stāstīšanas rituāls (Gēbele, 2012,11).

Pētījumā tiks izmantotas latviešu tautas pasakas, kuras tiks piemeklētas atbilstoši bērnu interesēm un vajadzībām, tā brīža grupas aktualitātēm. Lai rosinātu izpratni par labu un ļauno, atšķirtu labu rīcību no sliktas, izvēlēto pasaku tēliem piemīt morāles normas atbilstoši labai un sliktai rīcībai. Darba autore izmantotu latviešu tautas pasakas – “Vīrs uzvar lāci un lapsu”, “Kaķis un pele”, “Varde par palīgu”, “Laimiņa par palīgu”, “Bezrocīte”, “Sērdienīte”, “Labs ar labu atdarās”. Empātijas veicināšanai darba autore ieteiktu izmantot latviešu tautas pasakas – “Ar zivs spēku”, “Brīnumu gredzens”, kurā spilgti iezīmējās spēja just līdzi un izprast otru. Morāles normu ievērošana būtu apskatāma latviešu tautas pasakās “Mājas pele un lauku pele”, “Kā varde muļķītim palīdzēja”, “Brīnum lielais gailis”, “Bārenīte, mātesmeita pie Laimesmātes”. Tās mācītu, ko nozīmē izturēties labi, nemelot, nezagt, nelikt otram justies slikti

ar savu rīcību. Pārvaldīt un saprast savas emocijas varētu veicināt latviešu tautas pasaka “Vēja dāvana”.

4. Pētījums par latviešu tautas pasaku izmantošanu emocionālo prasmju veicināšanai.

4.1. Pētījuma metodoloģija.

Darba autore veiks savu pētījumu x privātajā pirmsskolas iestādē grupiņā 5-6 gadus veciem bērniem. Grupā mācās 15 bērni, bet epidemioloģiskās situācijas ietekmē grupu apmeklēja 10 bērni. Šī brīža grupas aktualitāte ir dusmu pārvaldīšana, apzināšanās un spēja adekvāti rīkoties. Tāpēc darba autore pievērsīsies tieši emocionālajai pašregulācijai, emocijām “dusmas”. Savā pētījumā autore centīsies noskaidrot, vai bērni spēj kontrolēt savas dusmas, atpazīst dusmas daiļdarbā, vai spēj dusmas atpazīt ikdienā un atbilstīgi rīkoties. Lai labāk izprastu situāciju, tiks veikts pedagoģiskais novērojums trīs nedēļu garumā. Bērniem katru dienu tiks nolasīta viena latviešu tautas pasaka, kuras sižets saistīts ar dusmu izpausmi. Darba autore izvēlējās dzīvnieku pasakas, jo tās šobrīd grupiņā ir aktuālas, bērni tās labprāt paši izvēlas un, pēc darba autores novērojumiem, tās labāk uztver, tās vienkāršākas un saprotamākas bērniem. Pēc pasakas noklausīšanās bērni kopā ar pedagogu pārrunās pasakā dzirdēto, lai izprastu bērnu domas un sapratni par notiekošo pasakā. Lai noteiktu bērnu emocionālo prasmju līmeni, pēc novērojuma veikšanas un datu apkopošanas tiks izveidota tabula, lai pēc noteiktiem kritērijiem apzinātu bērnu emocionālo prasmju līmeni dusmu apzināšanā.

Novērošana ir viena no visizplatītākajam pedagoģiskā pētījuma metodēm. To plaši lieto pedagoģiskajā praksē. Tā palīdz pedagogam iepazīt savus audzēkņus tiešā uztveres ceļā dabiskos apstākļos. (Albrehta, 1998) Novērošana ir fundamentālākā un vecākā metode sociālajās zinātnēs un izglītībā, saistīta ar jebkuru citu metodi. Novērošanas būtība kvalitatīvā pētījumā ir saistīta ar dabisku uzvedības norisi, kas var notikt jebkurā vidē. Mērķis ir izprast “reālus” cilvēkus viņu ikdienas situācijā, izzināt pasauli no dažādām perspektīvām, pieredzēt to, ko pieredz citi, atklāt pašsaprotamo, apslēptos sociālos likumus. Vairāk ārējā, nekā iekšējā perspektīva. Var izmantot kā priekštecī tālākiem pētījumiem. Novērošana ir fokusētāka un sistemātiskāka. (Martinsone, 2011)

4.2. Pētījuma norise

Lai labāk saprastu un novērotu, un raksturotu situāciju grupā, darba autore veica nedēļas novērošanu, lai saprastu dusmu savaldīšanas lielākās un aktuālākās problēmas, kā bērni paši tiek galā ar dusmām.(skat.6.pielikumā) Lielākā daļa bērnu spēj atpazīt dusmas ar pedagoga palīdzību un iesaisti situācijā. Pārrunājot notikumus un situācijas, bērni dusmas kā emociju atpazīst, bet lielākā daļa bērnu šajā vecumposmā neprot tās kontrolēt un atbilstoši rīkoties

radušajās konfliktsituācijās. Novērojams, ka bērnos dusmu izpausmes parādās kā atreibība, ja viņiem kāds nodara pāri, aizvainojums, jo nenotiek, kā viņi vēlas, nespēja risināt problēmas citādāk kā ar kliegšanu un agresiju, nespēja panākt savu konkrētās ikdienas situācijās, nespēja pilnvērtīgi izstāstīt notikušo situāciju, jūtas nepasargāts un nesaprasts. Novērojams, ka bērni nespēj mainīt savus reaģēšanas un dusmu izpausmes bez pieaugušā palīdzības, ja bērns ir pieradis rīkoties dusmās pēc kāda noteikta principa. Tomēr grupā ir novērojama bērni, kuri spēj rīkoties dusmās atbilstoši situācijai, nekļūst agresīvi un necenšas darīt pāri citiem bērniem. Šie bērni neredz spēku un kliegšanu kā vienīgo situācijas risinājumu. Tomēr paši atbilstoši situācijai bez pieaugušā iesaistes vēl rīkoties neprot. Var secināt, ka dusmu kontrole šobrīd grupiņā ir ļoti aktuāla, lai bērni tās spētu apzināties, saprast, pieņemt, noteikti neapspiest sevi, bet atbilstoši rīkoties, nenodarot pāri sev un citiem bērniem. Novērojams, ka bērni, kuri nav agresīvi, dusmas cenšas apspiest sevī, bet arī tas nav labākais. Kā apgalvo psihoterapijas speciāliste, apslāpētas dusmas var tikt izpaustas arī caur pasīvu pretestību, agresiju netiešā veidā. Reizēm dusmas netiek tiek izpaustas, bet ir apslēptas un tiek izmantotas pasīvi pret kādu indivīdu, tās ir slēptas un netiešas, bet liek noprast cilvēka neapmierinātību ar situāciju. (Krūmiņa, 2014). Darba autores mērķis ir iepazīstināt bērnus ar tādu emociju izpausmes veidu kā dusmas, spēt tās atpazīt, nenoliegt sevī un mācīties rīkoties atbilstoši situācijai, spēt tās kontrolēt, nenodarot pāri sev un citiem. Sākotnēji tika novērota situācijā grupā, lai saprastu katra bērna atbilstošo situāciju.

1.tabula

Sākotnējie rādītāji par dusmu atpazīšanu un kontroli

	Atpazīst dusmas daiļdarbā	Atpazīst dusmas sevī un citos	Rīkojas atbilstīgi
Toms	2	1	1
Dāvis	1	1	1
Māra	3	3	2
Zane	3	3	3
Jūlija	2	2	2
Rūdolfs	2	1	1
Madara	3	3	2
Jānis	2	2	2

Maksims	3	2	2
Elēna	1	1	1

Novērtējuma skaidrojums:

Atpazīst dusmas daiļdarbā:

1. neatpazīst
2. atpazīst ar pedagoga palīdzību
3. atpazīst

Atpazīst dusmas sevī un citos:

1. neatpazīst dusmas sevī un citos
2. atpazīst dusmas ar pedagoga palīdzību
3. atpazīst dusmas patstāvīgi

Rīkojas atbilstīgi:

1. nerīkojas atbilstīgi
2. rīkojas atbilstīgi ar pedagoga palīdzību
3. patstāvīgi rīkojās atbilstīgi

Veicot novērojumu grupā (skat. 6.pielikumā), var secināt, ka trīs grupas bērni (Māra, Zane, Madara) spēj atpazīt dusmas sevī un citos, spēj atbilstoši rīkoties ar pedagogu palīdzību. Tikai viena bērna rīcībā (Zane) novērojama spēja ar situāciju tikt galā patstāvīgi un atbilstoši situācijai. Kā redzams 1. tabulā, trīs bērni (Jūlija, Jānis, Maksims) spēj atpazīt dusmas sevī un citos ar pedagoga palīdzību un arī atbilstoši rīkoties. Četri no bērniem (Toms, Dāvis, Rūdolfs, Elēna) grupā nespēj atpazīt dusmas sevī un citos, nespēj to izdarīt arī ar pedagoga palīdzību, kā arī nespēj ar pedagoga palīdzību atbilstīgi rīkoties. (skat. 6.pielikumā)

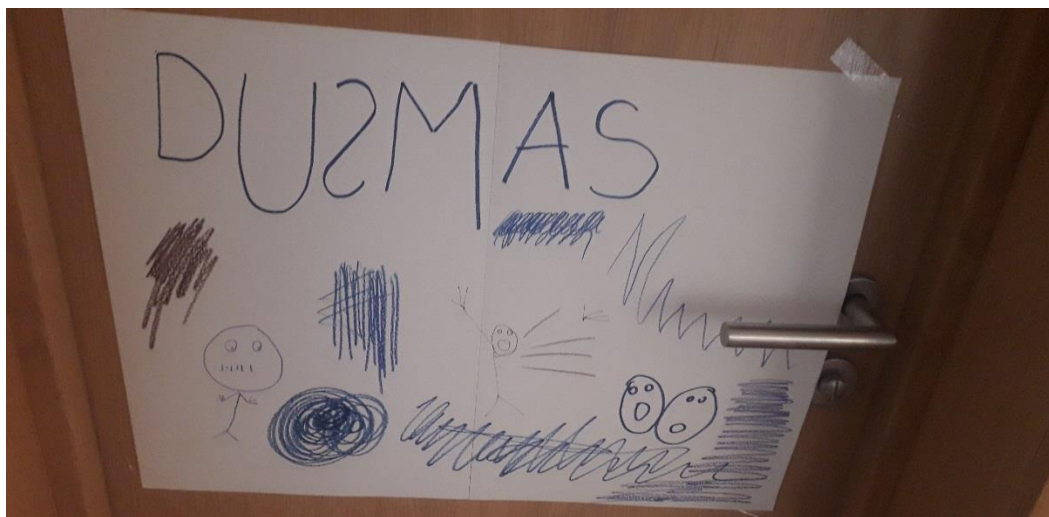
Lai situāciju grupā uzlabotu, darba autore bērniem piedāvāja noklausīties piecas latviešu tautas dzīvnieku pasakas – “Ezītis”, “Kaķis un pele”, ”Kurmīšs un ezis”, “Kaķis nozog brīvgrāmatu”, “Zirneklis un muša”. Darba autore izvēlējās tieši šīs pasakas, lai veicinātu bērnos izpratni par dusmām, to savaldīšanu.

Pirmajā dienā bērniem tiek piedāvāta latviešu tautas pasaka “Ezītis” (skat. 1.pielikumā). Tā ir pasaka par ezīti un kungu, par ezīša lielību un kunga dusmām. Ezītis lielās ar savu grasi,

bet kungu tas ļoti sadusmo. Pasakas mērķis ir bērņus iepazīstināt ar jēdzienu “dusmas”. Saprast, kas ir dusmas, kā tas var izpausties un kāpēc dusmas rodas. Pēc pasakas noklausīšanās bērņiem tiek uzdoti jautājumi par dzirdēto pasaku.

1. Kāpēc ezītis sadusmoja Kungu?
2. Kāpēc Kungs atņēma un nometa ezīša grasi?
3. Vai ezītis rīkojās labi?
4. Vai kungs rīkojās labi?
5. Kā varēja rīkoties citādāk?

Pēc pasakas noklausīšanas bērņi labprāt iesaistījās sarunās par dzirdēto pasaku. Diskutēja un atbildēja uz pedagoga uzdotajiem jautājumiem. Kopīgi tika apspriests, kas ir dusmas un kāpēc tās rodas. Bērņi tika rosināti saskatīt dusmas noklausītajā pasakā. Bērņi atpazīst dusmas lasītajā daiļdarbā un atšķir labu rīcību no sliktas rīcības. Bērņi izprot, ka ezītis ir lielījies ar savu atrasto grasi un kungu tas ļoti sadusmojis. Abiem pasaku tēliem bērņi atrada labāko iespējamo rīcību. Pēc pasakas noklausīšanas bērņi spēj izstāstīt līdzīgus piemērus grupiņas dzīvē, kad kāds lielās, kaitina citus grupas biedrus un sadusmo citus bērņus. Sadusmots bērņš rīkojās dažādi – var sākt kliegt, iesist citiem, atņemt otram mantu. Bērņi tika aicināti raksturot dusmas, kādas dusmas varētu izskatīties. Kopīgi tika nolemts izveidot dusmu plakātu, kurā katrs var uzzīmēt savas dusmas un par tām pastāstīt. Plakātā bērņi dusmas izvēlējās zīmēt ar melnu vai tumšu krāsu, bieži bērņu teiktajā atskanēja vārdi, ka dusmas ir tumšas, tā ir kliegšana, tas ir skaļums un bieži darīšana pāri otram. Toms dusmas raksturo kā tumšu mākonī vai tumšas švīkas, kas nāk ārā no cilvēka un tās var nodarīt pāri citiem. Elēna dusmas raksturo kā skaļu kliegšanu, to pamato ar mammas rīcību, ka mamma vienmēr skaļi kliedz un tad ir ļoti dusmīga. Rūdolfis saka, ka dusmas ir tās, kas nāk ārā cilvēkam, kad viņš ir ļoti nokaitināts. Dāvis raksturo dusmas ar viesuli un lielu spēku, kas laužas ārā no cilvēka. Savukārt Māra saka, ka dusmās cilvēki bieži raud, jo vienkārši ir dusmīgi.

1.attēls. Bērnu kopīgi zīmētās dusmas

Otrajā dienā bērniem tiek piedāvāta latviešu tautas pasaka “Kaķis un pele” (skat. 2.pielikumu).

Tā ir pasaka par kaķi un peli, kuri dzīvo kopā, un pele ļoti uzticas kaķim. Kaķis peli piemāna un atstāj bez barības, visu apēd pats, bet pele par to ļoti sadusmojās.

Pēc pasakas nolasīšanas bērniem uzdod šādus jautājumus:

1. Kādas bija attiecības starp kaķi un peli pasakas sākumā?
2. Par ko kaķis un pele bija vienojušies?
3. Ko kaķis pārkāpa pēc savstarpējas vienošanās?
4. Kāpēc pele sadusmojās un apvainojās?
5. Kā kaķis varēja rīkoties citādāk?

Šoreiz pēc pasakas noklausīšanās vairāki bērni pasaku lūdz nolasīt vēlreiz, tas tiek izdarīts. Bērni tiek iesaistīti diskusijā par pasaku. Jau sākotnēji vairāki bērni pauž sašutumu par kaķa rīcību un secina, ka šis varētu būt iemesls, kāpēc peles ar kaķiem vairs nedraudzējās. Bērni spēja patstāvīgi raksturot kaķa un peles sākotnējās attiecības, tās raksturojot kā ļoti draudzīgas un satiecīgas, viens otram palīdz. Bērnu starpā rodas nelielas domstarpības par ko kaķis un pele bija vienojušies, jo daži bērni neuztver kopīgo tauku podiņa krāšanu kā vienošanos, ka to varēs ēst tikai kopā. Bērni atzina, ka kaķis ir pārkāpis kopīgo draudzību, jo tauku podiņu izēda pats un nepadalījās ar peli. Visiem bērniem bija skaidrs, kāpēc pele ir apvainojusies un dusmīga uz kaķi, ka kaķis peli piemānīja un nebija vairs peles draugs. Lai noskaidrotu kā kaķis varēja rīkoties citādāk, bērniem tika piedāvāts izspēlēt kaķa un peles attiecības, bet šoreiz bērni tika aicināti izvēlēties tādu kaķa rīcību, lai pele un kaķis paliktu draugi.

2.attēls. Bērni izspēlē kaķa un peles attiecības un iespējamus risinājumus

Toms izvēlējās būt pārī ar Rūdolfu. Toms bija kaķis, Rūdolfam pele. Toms piedāvāja pelei jau ātrāk kopā iet apēst taukus, jo nevar iztikt tikai ar plāceņiem. Rūdolfam sākotnēji nepatīk šis piedāvājums, bet viņš tomēr piekrīt un nolemj, ka kaķis un pele būs draugi. Dāvis izvēlas būt kaķis un darbojas pārī ar Maksimu. Zēni izspēlē kaķa un peles attiecības kā pasakā aprakstīts, bet beigās kaķis atvainojās pelei un apsola tā vairāk nekad nedarīt un palīdzēt pelei savākt jaunu tauku podiņu. Māra izvēlas būt pele un ir pārī ar Elēnu, kura ir kaķis. Sākotnēji Elēna nevēlas mainīt kaķa rīcību un izturas pret peli tāpat kā pasakā, bet Māra par šādu rīcību iebilst un lūdz Elēnu būt draudzīgam kaķim. Elēna pārdomā un nolemj, ka kaķis nedrīkstēja viens apēst tauku podiņu, viņam vajadzēja paciesties un pagaidīt, kad taukus gribēs arī pele. Zane un Jānis nespēj vienoties par lomām, tāpēc pēc pedagoga ierosinājuma abi kopā izlemj kaķa un peles rīcību. Kaķis atvainojās pelei par savu ļauno rīcību un apsola viens pats sagādāt pelei ziemai barību un turpmāk tā vairs nerīkoties. Bērni ļoti labprāt iesaistījās šādā piedāvātā lomā izspēlē, domāja un rosināja citus bērnus rīkoties citādāk. Visi bērni, kuri apmeklēja noteiktajā dienā pirmsskolas izglītības iestādi, labprāt iesaistījās uzdevumā un atrada labākus risinājumus konflikta risināšanai.

Trešajā dienā tiek piedāvāta latviešu tautas pasaka “Kurmīšs un ezis”. (skat. 3.pielikumu) Pasaka ir par kurmja uzticību ezim. Kurmīšim ir laba sirds pret ezi, bet ezis izrīkojās nekrietni un piekrāpj kurmī.

Pēc pasakas nolasīšanas uzdoti šādi jautājumi:

1. Vai kurmis rīkojās jauki, ielaižot ezi savā mājā?
2. Vai eža rīcība bija jauka pret kurmi?
3. Kāpēc kurmis sadusmojās?
4. Kā ezis varēja rīkoties citādāk?

Noklausoties pasaku, ar bērniem tiek pārrunāts pasakas sižets. Vienprātīgi bērni spriež, ka ezis ir rīkojies nepareizi, ka piemānījis kurmi un draugi tā nedara. Bērni sprieda, ka eža rīcība nav pareiza, un tā varēja ļoti sadusmot kurmi. Kā iespēju rīkoties citādāk bērni piedāvāja kurmjā un eža sarunu. Ezis varēja kurmim izstāstīt, ka ļoti vēlas palikt, ka nav vairs savu māju un kopīgi vienoties par palikšanu kurmjā mājā. Pēc pārrunām par pasaku bērniem tika piedāvāts padomāt un atcerēties situācijas – vai mēs paši kādreiz rīkojamies kā ezis, ka apsolām draugam vienu, bet izdarām ko citu un sadusmojam savus draugus.

Rūdolfo – es vakar pateicu, ka došu roku Tomam, bet neiedevu, jo vairāk negribēju, Toms par to sadusmojies. Uz jautājumu, kā tu varēji rīkoties citādāk, lai nesadusmotu Tomu, Toms atbild, ka varēja dot roku. Māra piebilst, ka Rūdolfo varēja pateikt Tomam, ka vairs nevēlas dot roku Tomam un iedos roku draugam citu reizi.

Elēna atzīst, ka bieži sola kādam bērnam iedot spēli vai mantu, bet pēc tam neiedod un citi bērni parasti paliek dusmīgi. Uz jautājumu, kā iespējams rīkoties citādāk, Elēna atbildēt nevar. Ar pārējo bērnu palīdzību tiek nolemts, ka Elēna nedrīkst solīt mantas un nedot, jo tā var palikt bez draugiem un citi bērni negribēs ar Elēnu draudzēties.

Jūlija atceras, ka reiz Dāvis ir apsolījis skolotājam saslaucīt savus izbārstītos papīra gabaliņus, bet pēc tam to vairs negribēja darīt. Uz jautājumu, vai skolotāja sadusmojās uz Dāvi, visi bērni ilgi domā, bet Jūlija atzīst, ka skolotāja nav bijusi dusmīga, bet centās ar Dāvi sarunāt.

Ceturtajā dienā bērniem tiek piedāvāta latviešu tautas pasaka “Kaķis nozog brīvgrāmatu.” (skat. 4.pielikumu) Pasaka ir par savstarpējām kaķa un suņa attiecībām, kur sākotnēji abi dzīvojuši draudzīgi, bet tad kaķa rīcības dēļ sagājuši naidā.

Pēc pasakas nolasīšanas bērniem uzdoti šādi jautājumi:

1. Kurš no abiem zvēriem rīkojās nepareizi?
2. Kā citādāk varēja rīkoties kaķis/ suns?
3. Kā varēja uzlabot kaķa un suņa draudzību?

Noklausoties pasaku par kaķi un suni, bērni spriež, ka kaķis rīkojies ļoti nepareizi un tas varēja sadusmot suni. Melošana un zagšana nav neko labu izdarījusi ne pašam kaķim, ne sunim. Bērni sprieda, ka kaķis ar suni varēja sadarboties un palikt draugi. Pēc pasakas noklausīšanās

bērniem tika piedāvāts kopīgi izdomāt pasaku, bet tā, lai kaķis nesadusmotu suni un abi paliktu draugi. Bērni sākotnēji mazliet baidījās iesaistīties un nevarēja izdomāt pasakas sākumu, bet pēc kopīgām diskusijām izveidoja savu pasaku par kaķi un suni. (skat. 7.pielikumu) Analizējot bērnu izdomāto pasaku, darba autore secina, ka bērni uzreiz izvēlās iespējami labāko variantu starp kaķi, suni un bērniem. Bērni ierosina, ka iespējami labākais pasakas variants būtu, ja kaķis un suns par savām problēmām un dusmām izrunātos. Bērni pieļauj domu, ka dusmas var būt visiem arī par citu rīcību, bet piedāvā tam savu risinājumu – izrunāties savā starpā. Ļoti svarīgi bērniem ir, lai visi paliek draugi, neviens nedusmojās un nav apvainojies.

Piektajā dienā bērniem tiek piedāvāta pasaka “Zirneklis un muša”. (skat. 5.pielikumu) Pasaka ir par ķēniņa izsludinātu uzdevumu, kuru cenšas izpildīt zvēri, bet muša ar viltību apmāna zirnekli un uzvar sacensībās, kas izraisa zirneklī dusmas un viņš nolemj mušai atriebties.

Pēc pasakas nolasīšanas bērniem jautā:

1. Kāpēc muša sadusmoja zirnekli?
2. Vai muša rīkojās pareizi?
3. Vai zirneklis savās dusmās rīkojās pareizi?
4. Vai ķēniņš rīkojās pareizi, neticot zirneklim?
5. Vai zirnekļa atriebība ir laba un pareiza?
6. Kā muša/zirneklis varētu rīkoties citādāk?

Pēc pasakas noklausīšanās bērni tika iesaistīti sarunā par pasaku, lai noskaidrotu viņu domas par dzirdēto pasakā. Bērni vienprātīgi atzina, ka muša rīkojusies ļoti nepareizi un šāda rīcība varēja ļoti sadusmot zirnekli. Muša samelojusi, kas vēl vairāk sadusmoja zirnekli. Bērni domāja, ka arī ķēniņa rīcība varēja ļoti sadusmot zirnekli, jo ķēniņš ticēja tikai mušas teiktajam. Par to, vai zirneklis dusmās rīkojās pareizi, bērnu domas atšķīrās. Daži bērni uzskatīja, ka zirneklis bija dusmīgs un varēja tā pret mušu izturēties, bet vairums bērnu uzskatīja, ka zirneklim tomēr vajadzēja rīkoties citādāk, un atriebība nav labākais veids, kā savas dusmas atrisināt. Tomēr visi bērni piekrita, ka zirneklis varēja sadusmoties par mušas un karaļa rīcību, jo viņu rīcība bija nepareiza. Bērni izteica dažādus variantus, kā muša, zirneklis un ķēniņš varēja rīkoties citādāk. Lai arī muša bija ļoti nejauka, tā nav laba rīcība, ka zirneklis bija ļoti atriebīgs un necentās aprunāties un izstāstīt situāciju. Ķēniņš nemaz īsti negribēja noskaidrot patiesību, jo viņam svarīgākā bija atnestā uguns no elles. Pēc kopīgām sarunām bērniem tika piedāvātas dažādas aktivitātes par pasaku, bet bērni šoreiz piedāvāja savu spēli par pasaku. Viņu

niciatīva tika atbalstīta un rosināts izdomāt pašiem spēli par pasaku. Bērni vēlējās uzzīmēt pasakas tēlus.

3.attēls. Piemērs bērnu ilustrācijām par latviešu tautas pasaku “Zirneklis un muša”

Pēc attēlu izveides bērni paši izdomāja spēli un spēles noteikumus. Visi attēli tika izgriezti un apgriezti uz grīdas otrādi. Spēli sāka divi bērni, katrs apgriezta vienu kartiņu pēc izvēles. Tālāk bija par sevi jāpastāsta. Piemēram, es esmu muša, man patīk lidot, es dzīvoju uz ēdiena. Pēc tam otram bērnam bija jāatrod otra mušas kartīte. Pēc pedagoga aicinājuma bērni pastāstīja savas idejas, kā katrs no tēliem varēja rīkoties citādāk.

Izmēģinājuma darbības beigās darba autore ar pedagoģiskā novērojuma palīdzību (skat. 9.pielikumu) izveidoja tabulu (skat. 2.tabulu), lai saprastu, kā mainījies bērnu izpratne par dusmu atpazīšanu ikdienā un daiļdarbā. Bērniem tiek nolasīta latviešu tautas pasaka “Suns un vilks”, tika veikts pedagoģiskais novērojums nedēļas garumā (skat. 9. pielikumu), lai saprastu un novērotu, kā ikdienā ir mainījies bērnu izpratne par dusmām.

Bērniem tiek nolasīta latviešu tautas pasaka “Suns un vilks”(skat. 8.pielikumu). Ar bērniem tika pārrunāti šādi jautājumi:

1. Kāpēc saimnieks sadusmojās uz zvēriem?
2. Vai suns rīkojās pareizi, atbērties saimniekam?
3. Vai vilks rīkojās pareizi, suni mācīdams?
4. Vai saimnieks labi izturējās pret saviem zvēriem?
5. Vai vilka un suņa rīcība atbērties saimniekam bija pareiza?

6. Vai saimnieka atreibība vilkam bija pareiza?

Pēc pasakas noklausīšanās bērniem tiek uzdoti jautājumi par pasaku, lai labāk izprastu bērnu domas par tēliem un to spējām kontrolēt un savaldīt dusmas. Pēc bērnu domām, jau pašā pasakas sākumā nav īsti skaidrs, par ko saimnieks sadusmojās uz zvēriem. Bērni izsaka savus pieņēmumus un minējumus par iespējamo notikušo situāciju. Bērnu domas dalījās par suņa un vilka atreibības rīcību. Vairums bērnu uzskatīja, ka suns un vilks nevarēja rīkoties citādāk, jo saimnieks ļoti nežēlīgi pret dzīvniekiem izturējās. Daži bērni uzskatīja, ka sunim un vilkam vajadzēja rīkoties labāk, iet ar saimnieku aprunāties vai aiziet no saimnieka prom. Bērni secināja, ka dusmas vienam uz otru noveda pie vēl lielākām dusmām un savstarpējās atreibības.

2.tabula

Rādītāji par dusmu atpazīšanu un kontroli pēc izmēģinājuma darbības veikšanas

	Atpazīst dusmas daiļdarbā	Atpazīst dusmas sevī un citos	Rīkojas atbilstīgi
Toms	2	2	2
Dāvis	1	2	1
Māra	3	3	2
Zane	3	3	2
Jūlija	2	2	2
Rūdolfis	2	1	1
Madara	3	3	3
Jānis	2	2	2
Maksims	3	3	2
Elēna	1	1	1

Vērtējumu skaidrojums:

Atpazīst dusmas daiļdarbā

1. neatpazīst
2. atpazīst ar pedagoga palīdzību
3. atpazīst

Atpazīst dusmas sevī un citos:

1. neatpazīst dusmas sevī un citos
2. atpazīst dusmas ar pedagoga palīdzību
3. atpazīst dusmas patstāvīgi

Rīkojas atbilstīgi:

1. nerīkojas atbilstīgi
2. rīkojas atbilstīgi ar pedagoga palīdzību
3. patstāvīgi rīkojās atbilstoši

Lai labāk izprastu situāciju, vai latviešu tautas pasakas var palīdzēt bērnu dusmu atpazīšanā un iespējami ietekmēt viņa rīcību, bērni nedēļas garumā tika iepazīstināti ar dažādām latviešu tautas pasakām par zvēriem. Pēc pasakas noklausīšanās ar bērniem tika pārrunāts pasakas saturs un uzdoti dažādi jautājumi par pasakas sižetu un tēliem. Par katru pasaku bērniem tika piedāvāts kāds uzdevums, saistīts ar pasakas sižetu un tēlu dusmām. Pēc izmēģinājuma darbības beigām bērniem tika piedāvāta vēl viena latviešu tautas pasaka, lai labāk izprastu, kā ir uzlabojusies vai palikusi nemainīga izpratne par dusmām, to atpazīšanu sevī un citos un atbilstošu rīcību. Darba autore centās noskaidrot, vai pasaku izmantošana pirmsskolas iestādes ikdienā var palīdzēt bērniem tikt galā ar dusmu atpazīšanu un kontroli. Sākotnēji var novērot, ka pasakas ir labs veids, kā ar bērniem runāt par dusmām, jo gandrīz puse no grupas bērniem (Māra, Madara, Maksims) patstāvīgi spēj atpazīt dusmas daiļdarbā. Četri no bērniem (Toms, Jūlija, Rūdolfs, Jānis) tās var atpazīt ar pedagoga palīdzību, tikai divi bērni (Dāvis, Elēna) dusmas daiļdarbā nespēj atpazīt ar pedagoga vai citu bērnu palīdzību. Interesanti, ka pēc izmēģinājuma darbības veikšanas, dusmu atpazīšana daiļdarbā nemainījās nevienam no bērniem, visi rezultāti saglabājās sākotnēja līmenī. Ikdienas novērojumā par bērnu spēju atpazīst dusmas sevī un citos izmaiņas var novērot trīs bērnu rīcībā (Toms, Dāvis, Maksims). Novērojams, ka trīs bērniem no vienpadsmit esošajiem grupā ir uzlabojusies spēja atpazīt dusmas sevī un citos. Divi bērni spēj atpazīt dusmas sevī un citos ar pedagoga palīdzību (Toms, Dāvis), bet viens no bērniem (Maksims) to spēj jau patstāvīgi. Trīs (Māra, Zane, Madara) no vienpadsmit bērniem jau sākotnēji patstāvīgi spēja atpazīt dusmas sevī un citos. Trīs no bērniem (Zane, Jānis, Maksims) to spēja ar pedagoga palīdzību, bet četri to nespēja arī ar pedagoga palīdzību (Toms, Dāvis, Rūdolfs, Elēna). Jau sākotnēji tika novērots, ka bērnu lielākā problēma ir dusmās rīkoties atbilstoši situācijai. Nevienam no grupas bērniem sākotnēji

nespēj patstāvīgi dusmās rīkoties atbilstīgi situācijai. Pēc izmēģinājuma darbības veikšanas viens no grupas bērniem (Madara) spēj rīkoties dusmu situācijā atbilstīgi. Četri no vienpadsmit bērniem (Toms, Dāvis, Rūdolf, Elēna) sākotnēji nespēj rīkoties atbilstīgi situācijā ne patstāvīgi, ne ar pedagoga palīdzību. Tikai vienam no bērniem (Toms) pēc izmēģinājuma darbības veikšanas uzlabojās spēja pedagoga palīdzību rīkoties dusmu situācijā atbilstīgi, pārējiem bērniem (Dāvis, Rūdolf, Elēna) šī spēja rīkoties atbilstīgi pēc izmēģinājuma darbības palika nemainīga. Var secināt, ka pasaku izmantošana var būt labas palīgs pedagoga ikdienā, lai ar bērniem runātu par dusmām un vieglāk spētu izskaidrot cilvēku rīcību dusmās, kā arī lai pārrunātu, vai būtu iespējams rīkoties citādāk, nenodarot pāri sev un citiem grupas bērniem. Bērni labāk spēj atpazīt dusmas ar pasaku tēliem, tādējādi tas palīdz viņu ikdienas dusmu situācijas risināšanā. Protams, ka pasakas nav ātrs veids, kā atrisināt visu bērnu problēmas ar dusmu atpazīšanu un atbilstošu rīkošanos, bet tas var būt kā viens no veidiem kā palīdzēt risināt bērnam šo problēmu.

Nobeigums

1. Pētot un lasot pieejamo informāciju un literatūras klāstu par emocionalitāti, emocionālo inteliģenci, darba autore var secināt, ka tā ir ļoti nozīmīga dzīves kompetence, lai izaugtu pilnvērtīgs, veiksmīgs un laimīgs cilvēks. Ar emocionālo inteliģenci cilvēks nepiedzimst, bet to iegūst dzīves laikā, tāpēc vēl jo svarīgāki ir atbalsta pasākumi, darbs ģimenē un pirmsskolas izglītības iestādē.

2. Tieši pirmsskolas vecums ir īpaši svarīgs emocionālo prasmju veicināšanai un attīstīšanai, tas ir kā pamats veiksmīgai, pieaugušai, emocionāli nobriedušai cilvēka dzīvei. Pirmsskolas vecums ir bērnam emocionāli piesātināts laiks, kad bērns mācās izprast savas emocijas un tikt ar tām galā, mācās risināt dažādas konfliktsituācijas, mācās izdzīvot šajā pasaulē un pieņemt to, kāda tā ir.

3. Tieši 5-6gadus veci bērni spēj apjēgt savas emocijas un ir spējīgi tās sākt kontrolēt. Pēc darba autores domām, emocionāli inteliģentam cilvēkam ir līdera iezīmes, un šie cilvēki bieži kļūst par līderiem pieaugušo dzīvē.

4. Arvien vairāk tiek runāts par emocionālas inteliģences nozīmi pirmsskolā un skolā. Darba autore, izstrādājot darbu, atrada vairāku valstu programmas, kas īpaši tiek izstrādātas skolotāju mācībām, lai pievērstu uzmanību un strādātu ar bērnu emocionālo inteliģenci. Vairākkārt šajās programmās tiek uzsvērtā tās nozīme cilvēka dzīvē un ir pielīdzināta jebkurām citām pamatprasmēm, kuras bērns apgūst pirmsskolas izglītības iestādē.

5. 5-6 gadu vecums ir ļoti pateicīgs emocionalitātes veicināšanai, jo rodas pirmie priekšstati par morāli, ētiku, reāla izpratne par “labo” un “slikto”, spēja risināt konfliktsituācijas.

6. Pasakas ir tikai viens no veidiem, kā veicināt emocionalitāti un emocionālo inteliģenci, bet 5-6 gadi ir pateicīgs vecums, lai izmantotu pasaku, jo bērni sāk apgūt lasīt prasmi, ir liela interese lasīt pašiem. Pasaka varbūt kā terapija vai veids, kā sarunāties ar bērnu, lai labāk izprastu viņa pasauli, piekļūtu viņa emocionālajai pasaulei caur dažādiem pasaku tēliem. Pasaka var būt kā starpnieks starp bērnu, problēmsituācijas un pieaugušo. Tas ir vienkāršs un saprotams veids bērnam, kā ar pasaku veidot priekšstatus un vērtības.

7. Pēc pētījuma veikšanas darba autore var secināt, ka latviešu tautas pasakas var būt kā viens no veidiem, ar kuru palīdzību veicināt dusmu emocijas pašregulāciju, bet tā noteikti nevar būt vienīgā metode, kā bērniem mācīt dusmu pašregulāciju, bet tas var būt viens no veidiem, kā ar bērniem runāt par dusmām un mācīt tās kontrolēt.

8. Latviešu tautas pasakas var kalpot kā līdzeklis dusmu atpazīšanai, ar pasaku palīdzību iespējams sekmēt emocionālo prasmju attīstību.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. Apmācību programma Zinu! Protu! Daru! Metodiskais materiāls Apmācību programma. Projekta Nr. 2012.EEZ/PP/1/MIC/115, Rīga: 2014. [Atsauce 20.02.2021.]
Pieejams:
https://www.sif.gov.lv/nodevumi/nodevumi/5983/Methodiskais_materials_Eco_partner_s.pdf
2. Ancāne G. Pasakas un to loma psihiski veselās personības dzīvē. (tiešsaiste) Rīga- [Atsauce 15.03.2001]. Pieejams internetā: <http://psihosomatika.lv/pasakas-un-to-loma-psihiski-veselas-pesronibas-attistiba>
3. Berk L. Social-Emotional development: Preeschool children. (tiešsaiste) [Atsauce 01.05.2021]. Pieejams internetā: <https://www.virtuallabschool.org/fcc/social-emotional/lesson->
4. Bressert S. What is emotional intelligence (EQ)? (tiešsaiste) [Atsauce 10.03.2021] Pieejams internetā: <https://psychcentral.com/lib/what-is-emotional-intelligence-eq#1>
5. Ciarrochi J., Forgas P and Mayer D. Emotional intelligence in everyday life., New York: Psychology Press, 2006. 292 lpp
6. Eiropas Savienības pamattiesību harta, Nica, 2000 (tiešsaiste) [Atsauce 3.03.2021] Pieejams internetā: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=ES>
7. Gēbele I. Pasaku dziedinošais spēks. Jelgava: Bērni brīnumiem, 2012. 112 lpp.
8. Gēbele I. Latviešu tautas pasakas-bērnu personības attīstītājas, līdzsvarotājas un dziedinātājas. Metodiskais palīglīdzeklis pirmsskolas un sākumskolas pedagogu darbā ar bērniem, Rīga: KLKI, 2016, 36 lpp
9. Goulmens D. Tava emocionālā inteliģence. Rīga: Jumava, 2001. 461 lpp
10. Grover S, How technologies influence emotional intelligence (tiešsaiste) [Atsauce 11.05.2021] Pieejams internetā: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/when-kids-call-the-shots/201707/how-technology-lowers-emotional-intelligence>
11. Jungs K.G. Psiholoģiskie tipi. Rīga: Zvaigzne ABC, 1996. 268 lpp
12. Kalvāns Ē. Attīstības psiholoģija. Rēzekne: Rēzeknes tehnoloģiju augstskola, 2018. 69 lpp.
13. Klim-Klimaszewska, 2015 The effect of fairy tales on the development of preschool children's imagination (tiešsaiste) [Atsauce 01.05.2021] Pieejams internetā: <https://library.iated.org/view/KLIMKLIMASZEWSKA2015EFF>
14. Lieģeniece D. Kopveseluma pieeja audzināšanā. Rīga: Raka, 1999. 262 lpp.
15. Maksimčuka A. Pirmsskolas vecuma bērnu inteliģences attīstības iespējas pirmsskolas iestādē. Maģistra darbs. Rīga: LU, 2007. 89 lpp.

16. Morin A., 5 year -old child development Milestones, 2019., (tiešsaiste) [Atsauce 30.03.2121] Pieejams internetā: <https://www.verywellfamily.com/5-year-old-developmental-milestones-620713>
17. Mayer J.D., Salovey P., What is emotional intelligence. New York: Basic books, 1997. 288 lpp.
18. Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām un pirmsskolas izglītības paraugiem, 2018
19. Piažē Ž. Bērna intelektuālā attīstība. Rīga: Pētergailis, 2002. 318
20. Pirmsskolas mācību programma, Rīga: 2019 [atsauce 11.05.2021] Pieejams internetā: <https://mape.skola2030.lv/resources/10>
21. Purēns V. Kā izprast emocijas. Rīga: Raka 2019. 24 lpp.
22. Saarni C. Emotional intelligence In: Handbook of emotional intelligence USA: Josey-Bass editor 2000., 528 lpp.
23. Soltani L., Jafari E., Abedi M., Improving Emotional Intelligence in Children: Early Childhood Emotional Curriculum 2017., (tiešsaiste) [Atsauce 15.03.2021] Pieejams internetā: http://jehdnet.com/journals/jehd/Vol_6_No_3_September_2017/16.pdf
24. Svence G. Attīstības psiholoģija. Rīga: Zvaigazne ABC, 1999. 158 lpp
25. Zinkeviča-Jevstignejeva T. Projektīvā psihodiagnostika pasaku terapijā. Rīga: Izglītības soļi, 2006. 176 lpp.
26. Zīlītis A. Emocija. Jelgava: LLU, 2011. 63 lpp.

Pielikumi

1.pielikums

Latviešu tautas pasaka "Ezītis"

Ezītis atrada grasi. Tai pašā reizē brauca garām kungs. Ezītis paskatās uz kungu un saka: "Kungam nav tā, kas man ir!"

"Kas tad tev ir tāds sevišķs?" prasa kungs. Ezītis parāda grasi. Kungs sadusmojās un atņem grasi.

Nu ezītis saka: "Redzi, ka nebija, ja būtu bijis, nebūtu atņēmis!"

Kungs, vēl nejaukāk sadusmojies, nosviež grasi zemē. Ezītis saka: Redzi nu nobijās no manis un nosvieda!"

Kungs redz, ka ar ezi nevar nekā sarunāt, sēdās karietē un dusmīgs aizbrauc prom.

(Alksnīte, Ambaiņa, Ancelāne, 1994, 32)

Bērnu atbildes

1.Kāpēc ezītis sadusmoja kungu?- Ezītis lielījās, ezītis rādīja to, kas kungam pašam nebija, ezītis kaitināja kungu. Kungs bija neapmierināts.

2.Kāpēc kungs atņēma un nometa ezīša grasi? Kungs bija dusmīgs uz ezītis, kungs bija ļoti nokaitināts, kungs gribēja ezīti sodīti un sarāt.

3.Vai ezītis rīkojās labi?-Nē, nerīkojās labi, jo bija lielīgs un lielījās ar savu naudiņu.

4.Vai kungs rīkojās labi?- Nē, nedrīkst otram neko ņemt nost.

5.Kā varēja rīkoties citādāk? Ezītis varēja nelielīties kungam, bet kungs varēja neņemt ezīša naudiņu un nesadusmoties. Kungs varēja pateikt ezītim, ka tā nav labi rīkoties.

2.pielikums

Latviešu tautas pasaka "Kaķis un pele"

Senos laikos kaķis ar peli dzīvojuši kopā kā vīrs ar sievu vienā mājā. Kāķis gājis uz lauka medīt, un pelīte taisījusi ēdienu: cepusi gaļu un vārījusi putru. Pelīte bijusi laba un taupīga saimniece, un kaķis bijis ar viņu ļoti mierā. Reiz viņi abi norunājuši iekrāt kaut ko bada dienām. Bet ko nu krāt? Pelīte sadomājusi, ka vislabāki būtu taukus krāt. Labi! Nu pelīte sākusī pa drusciņai vien lasīt taukus un krāt podiņā. Pēdīgi viņa piekrājusī pilnu podiņu, apsējusi ar platu kļavas lapu, un abi ar kaķītī aiznesuši uz mežu un paglabājuši biezus krūmos. Atnākusi ziema, kaķis vairs nekā nevarējis laukā samedīt, un mājas krājumi arī beigušies. Palikuši tikai vairs miežu plāceņi, kuri gan patikuši pelītei, bet kaķim gribējies gaļu un tauku. Domājis, domājis-pēdīgi teicis pelītei: "Vai zini ko? Iedod man vienu plāceni, šodien man jāiet kristībās! Pelīte iedeva kaķim plāceni, un tas atkal ar līkumu aizlinkoja uz podiņu. Garšīgi saēdies, pārnāk ap pusnakti mājās. Pelīte jautā: Kas tad ir tavs krusta bērns, dēls vai meita, un kādā vārdā viņu nokristīja?" Kaķis atbild, ka esot dēls un esot nokristīts par Iesācīti. Pāriet pāris dienu un atkal gribas tauku. Pārnācis no lauka, viņš saka: "Man atkal otra kaimiņam ir piedzimis dēls, un mani lūdz kūmās. Iedod man, pelīt, vēl vienu plāceni!" Pelīte iedeva kaķim plāceni, un tas atkal ar līkumu aizlinkoja uz mežu kur atradās tauku podiņš. Kad nu viņš, labi paēdis, pārnāk mājās, pelīte atkal prasa: "Kāds nu šoreiz krustdēlam vārds?" –"Puštukšītis", atņurd kaķis it kā iedzēries, uzkāpj uz krāsns un guļ. Pāriet vēl kāds laiciņš, un kaķim jau atkal iegribas tauku. Viņš pieiet pie pelītes un saka: "Man trešajam kaimiņam piedzimis dēls, un mani lūdz kūmās. Iedod man vienu plāceni! Pelīte iedeva kaķim plāceni, un tas nu atkal met savu līkumu uz tauku

podīņu. Šoreiz viņš izēd visus taukus, nolaizās un iet lēnām uz mājām. Pelīte atkal prasa: "Nu kā tad tavu krustdēlu sauc?" – "Iztukšītis", īsi atņurd kaķis un kāpj uz krāsns sildīties. Šoreiz ārā bija drusku aukstāks un viņam ķepas nosalušas. Aukstums neatlaidās. Mazie kustonīši bija sabēguši savās alās, un lielie nebija kaķim pa spēkam. Pagāja vēl kāda diena un klētī nebija vairs ne gaļas, ne plāceņu. Ēst gan gribas, bet kur ņemt? Bēdājās, bēdājās otrs, bet pēdīgi pelīte iesaucās: "Ko tur bēdāties? Mums taču mežā ir tauku podiņš. Iesim turp, ēdīsim taukus un kādu laiku būsīm paēduši!" Nu iet abi uz mežu, skatās- podiņš tukšs. Pelīte uztrūkusies jautā: Kur tad tauki palikuši?" Nu tik viņa sāk pārdomāt ar par kristībām, uz kurām kaķis gājis ar plāceņiem. Žēlodamies", dusmās viņa pārmet kaķim: "Ai, kaķīt, kā tu mani mānīji! Nevis uz kristībām tu gāji, bet taukus ēstu!" Kas tev par daļu, kur es gāju? "Apēdu taukus, apēdīšu arī tevi!" Kaķis jau gribējis sagrābt peli, bet viņai izdevās ātri paslēpties zem koku saknēm.

(Rune, 2014,77-78)

Bērnu atbildes

1.Kādas bija attiecības starp kaķi un peli pasakas sākumā?- Viņi bija draudzīgi, laba attiecības, dzīvoja kopā kā draugi, nestrīdējās, viens otram palīdzēja.

2.Par ko kaķis un pele bija vienojušies?-par taukiem, būt draugi un kopā apēst sakrātos taukus, būt draudzīgi un dalīties, nebija vienojušies

3.Ko kaķis pārkāpa pēc savstarpējās vienošanās?- apēda taukus, sāka ķerstīt un kliegt uz peli, meloja pelei.

4.Kāpēc pele sadusmojās un apvainojās?- Jo kaķis sameloja, kaķis vairs nebija draugs, kaķis nodarīja pelei pāri.

5.Kā kaķis varēja rīkoties citādāk? Nemelot, neēst viens taukus, nedarīt pāri pelei, neko nevarēja darīt citādāk.

3.pielikums

Latviešu tautas pasaka "Kurmīšs un ezis"

Vienu vakaru ezis ielīda kurmja alā un iegājis viņa mājā. Sācis lūgties, lai kurmīšs atļauj viņam pa nakti tur pārgulēt. Viņš esot dikti nokūsis, vakars uznācis, un viņam māja vēl dikti tālu. Tagad viņš nemaz vairs neredzot, kur lai iet. No rīta, kā celšoties, tā aiziešot. Kurmīšs nodomājis, ka ezim patiesi tā uznācis vakars un viņš nepaspējis aiziet uz savu māju. Lāvis ar pārgulēt. Pienācis rīts, un kurmīšs gaida, kad nu vienreiz ezis vāksies no viņa mājas laukā, bet ezis tikai guļ un guļ. Kurmīšs nedrīkst ne uz to pusi rādīties, ka nepieduras pie viņa adatām. Beidzot kurmīšs redz, ka ezis pats neprotas, un sāk viņam teikt: "Klausies, draugs, taisies projām!" Bet ezis atkal pateicis, ja kurmīšs nav labi, lai tad viņš pats taisās prom. Viņam te esot dikti labi, un tā palicis. Kurmīšs nu redzējis, ka ezis viņu ir piemānījis, bet nekā vairs nevarējis izdarīt, un beigās vajadzējis pašam vākties no savas mājas projām.

(Rune, 2014, 109)

Bērnu atbildes

1.Vai kurmīšs rīkojās jauki, ielaižot ezi savās mājās?-Jā, kurmīšs bija ļoti jauks un draudzīgs, kurmīšs bija izpalīdzīgs.

2. Vai ežā rīcība pret kurmi bija jauka?-Nē, ezis izturējās ļoti slikti pret kurmi.

3. Kāpēc kurmis sadusmojās?- Ezis negāja mājās kā solījis, ezis piemānīja kurmi, ezis palika dzīvot kurmja mājā.

4. Kā ezis varēja rīkoties citādāk?-Ezis varēja aiziet no kurmja mājas kā solījis, varēja nesamelot kurtim, varēja pajautāt vai drīkst paciemties pie kurtmja ilgāk.

4.pielikums

Latviešu tautas pasaka “Brīvības grāmata”

Agrākos laikos, kad sunim un kaķim ir bijušas brīvības grāmatas, tad tie varējuši mājās vien dzīvot. Bet nu ilgi viņiem šī labā dzīve nav bijusi, jo viens, kā arī otrs nav labi mācējuši savas brīvības grāmatas glabāt. Kaķis savu brīvības grāmatu glabājis uz bēniņiem aiz spāres, bet suns savā būdiņā pie pakša. Bet ko nu, žurkas, pamanījušas kaķa brīvgrāmatu aiz spāres, to paņēmušas un sagrauzušas. Nākamā gadā, kad sunim un kaķim bija brīvības grāmata jāparāda, lai varētu vēl mājās dzīvot, suns savu brīvības grāmatu parādījis, bet kaķis savu nav varējis nekur atrast. Ko nu, saimniece likusi kaķim iet ganos, bet suns vēl varējis palikt mājās. Par to nu kaķis apskaudis suni un visādā ziņā gribējis sunim kaut kā atspītēt. Vasaru jau vēl nekas, bet rudenī, ka lietūs lijis gandrīz katru dienu, tam pavisam nav ticis iet ganos. Tad viņam ienākušas labas domas prātā. Kādu vakaru, kad suns ēdis vakariņas, kaķis ielīdis suņa istabiņā, paņēmis suņa brīvgrāmatu un noglabājis to savā gultas pagalvī. Nākamā gadā atkal jāuzrāda brīvības grāmata. Nu kaķis parāda, bet suns meklē un nevar atrast. Nākamā gadā kaķim pazudusi arī suņa brīvības grāmata. Nu abiem diviem, tā sunim, tā kaķim bija jāstrādā-sunim jāiet ganos un kaķim jāmedī peles. Bet no tā laika dusmās suņi kaķus neieredz.

(Rune, 2014, 82)

Bērnu atbildes

1. Kurš no abiem zvēriem rīkojās nepareizi?- Kaķis, kaķis un suns, tikai suns.

2. Kā citādāk varēja rīkoties kaķis/suns?- Kaķis varēja nezagt suņa grāmatu.

3. Kā varēja uzlabot kaķa un suņa draudzību? – Kaķis nedrīkstēja tā rīkoties pret suni, viņi varēja sadarboties.

5.pielikums

Latviešu tautas pasaka “Zirneklis un muša”

Vecos laikos pār pasauli valdīja tikai viens pats ķēniņš. Viņam bija tāda vara, ka viņa pavēles klausīja ne vien cilvēki, bet arī visi kustoņi, kukaiņi un dzīvnieki, kas vien zemes virsu atradās. Bet liels posts bijis toreiz pasaulē, jo nebija uguns; tāpēc, tiklīdz saule norietējusi, tad nevarēja ne redzēt, ne arī bija, kur sasildīties. Zināt gan zināja, ka uguns dziļā ellē ir, bet neviens nevarēja dibenā tikt un uguni iznest. Ķēniņš izsolīja lielu maksu tam, kas uguni dabūšot. Daudzi izpūlējās un izmeklējās, bet neviens pats cilvēks kā nevarēja, tā nevarēja uguni dabūt. Ķēniņš gribēja un gribēja savā laikā visiem uguni izgādāt. Viņš sasauca visus savus padomniekus un lika spriest, kāda alga tam jādod, kas uguni atnestu. Šā un tā spriežot, būšot brīv uz bērnu bērniem un mūžīgiem laikiem no visiem galdiem par velti ēst, un neviens tam nedrīkstēšot liegt vai to nost dzīt. Šo vēsti nu visur daudz zināja, un tā izpaudās visā pasaulē pie zvēriem un lopiem, putniem, tārpiem un kukaiņiem. Bet neviens nevarēja uguni no briesmīgā dziļuma iznest. Daudzi, daudzi dabūja tur sev galu. Bet, tikko šo vēsti dabūja zināt zirneklis, tas tūliņ apņēmas uguni dabūt un sāka naski vien virves vīt. Kad jau pilnu nastu bija pievijis, tas, nevienam

nesacījis, devās ceļā uz elli. Pie elles nonācis, augšā virvi stipri nosējis, nolaidās kā par smieklu elles dibenā, pašā tumšajā kaktā, lai tā neieraudzītu. Izdevīgā brīdī pie uguns sāta pielavījās, paņēma brangu uguns pagali un laimīgi pa savu virvi kā pa trepēm atkal uzkāpa virszemē. Lai gan labs kāpējs bija, tomēr, tik lielu gabalu uz augšu ar nastu kāpjot, tēviņš stipri piekusis. Drošā vietā ticis, atlaidās drusciņ atpūsties. Uguni nolika galvgalī. Zirneklis tikai gribēja mazliet pazvilnēt, bet nokusušam uzmācās miegs, un vīrs cieši aizmiga. Saule jau nāca ganu dzītenē, bet zirneklis vēl gulēja. Te mušai, šur tur skraidot, iesitās savāda smaka nāsīs. Apskatījusies ierauga kā par brīnumiem uguns pagali kvēlojam zirneklim galvgalī. Viņa gan labi nomaina, ka zirneklis ir uguns kung. Bet ko muša dara? Viņa saka: Ko tāds miega pūznis ar uguni darīs? Tā gulēdams, jau var uguni izdzēst, un alga jau man labāk der nekā viņam. Aši uguns pagali paķērusi, aizskrien, ka spind vien. Pie ķēniņa aiznesusi, saka, ka šī uguns no elles iznesusi, lai dodot šai to algu. Ķēniņš izrīko mušai goda dzīres un iedod viņai tādu grāmatu, ka muša var pie visiem galdiem ēst. Zirneklis atmodās tikai pret palaunadzi. Sauli tik tālu ieraudzīdams, tas satrūkās, ka pa ilgu nogulējies. Bet kā viņš pārbijās, kad uguni vairs neatrada savā vietā! Nu kā traks sāk skriet un meklēt. Kuru satiek, tam prasa, vai neesot uguni uz elli atpakaļ nesam redzējis. Visi viņu izsmej, par traku saukdami, jo nupat kā muša ķēniņam uguni nodevusi. Viņš sāk aiz dūsmām pilnā galvā brēkt: "Muša ir zagle, muša ir zagle! Es to saku: viņa mani ir apzagusi; ne viņa, bet es to uguni no elles iznesu, un tikai man tā alga nākas." Visi sāka ausīties vien, kad zirneklis tā runāja, un teica, ka viss velti būšot, jo mušai jau grāmata esot rokā. Par to zirneklis noskaitās vēl vairāk un apņēmās tai zaglei nepelnītās algas tāpat vien neatstāt. Klupšu klupdams, elsu elsdams viņš devās pie ķēniņa un stāstīja noskaities, cik briesmīgi muša šo apzagusi. Muša teica, ka zirneklis melojot, jo kas zirneklim uguni ir redzējis? Ķēniņš pavēlēja zirneklim pierādīt, bet, ja nepierādīšot, tad šā acīs vairs nerādoties. Zirneklis gan sacījis, ka virve vēl tagad esot elles malā piesieta, pa kuru šis nolaidies un uguni iznesis, bet tas viss nekā nelīdzēja, kad zagšanu nevarēja pierādīt. Zirneklis aizgāja mušu lādēdams un gānīdams, sapulcināja visus zirnekļus un izstāstīja tiem, ka ar šā sviedriem muša dabūjusi tādu godu: šo apzagdama, apmelodama, muša esot apzagusi visus zirnekļus, tāpēc vajag visām mušām atriebties. Visi bija ar mieru un nosprieda tīklus aust un mušas ķert, un, kuru trāpīs, tai galva nost. No tā laika visi zirnekļi sāka tīklus aust un mušas ķert; bet mušām tomēr ir brīv' ēst pie visiem galdiem.

Bērnu atbildes

1.Kāpēc muša sadusmoja zirnekli?-Muša apzaga zirnekli, muša bija nejauka, muša meloja ķēniņam un zvēriem.

2.Vai muša rīkojās pareizi?- Nē, muša bija ļoti ļauna, muša mānījās, muša darīja sliktas lietas.

3.Vai zirneklis savās dūsmās rīkojās pareizi?- Jā, jo bija ļoti dūsmīgs uz mušu, Nē, jo gribēja uzreiz mušai atriebties un izdarīt ko sliktu.

4.Vai ķēniņš rīkojās labi, neticot zirneklim?- Nē, ķēniņam vajadzēja pārbaudīt zirnekļa stāstīto par virvē, ķēniņam vajadzēja pārbaudīt taisnību.

5.Vai zirnekļa atriebība ir pareiza? Jo zirneklis bija ļoti dūsmīgs uz mušu, Nē, jo atriebās lielajās dūsmās.

6.Kā muša/zirneklis varētu rīkoties citādāk? Muša varēja nebūt tik ļauna un neapzagt zirnekli, varēja nemelot visiem, ka iznesusi uguni no elles, muša varēja atzīt savu vainu. Zirneklis varēja mēģināt aprunāties ar mušu, lai muša izstāsta patiesību. Zirneklis varēja neaizmigt pēc izkāpšanas no elles.

(Rune, 2014, 114-115)

Novērošanas protokols

Mērķis: Noskaidrot bērnu spējas atpazīt dusmas ikdienā un atbilstoši rīkoties. Noskaidrot bērnu spējas atpazīt bērnu spējas lasītajos daiļdarbos.

Pētījuma laiks: 10.01.-28.01

Pētījums notika: Rīgas X pirmsskolas izglītības iestādē, Y grupā, visas dienas garumā.

Novērojuma gaita: Tika izvēlētas 5 pasakas, kuras tika katru dienu nolasītas, pēc tam sekoja radošais darbs par pasakām. Tika novēroti bērni ikdienas situācijas, lai novērotu viņu spējas tikt galā ar dusmās

Toms

Izrāda lielu interesi par daiļdarbiem, iesaistās diskusijās par pasaku. Spēj atbildēt uz pedagoga jautājumiem, ar pedagoga palīdzību spēj pamanīt emocijas dusmas. Ne vienmēr spēj atbildēt kā būtu jārīkojas pareizāk un kāda būtu pareizā rīcība, spēj to izdarīt ar pedagoga un pārējo bērnu palīdzību. Ne vienmēr pasakā saskata slikto un nepareizo rīcību.

Ikdienas novērojums

Bieži sastrīdas ar bērniem un ļoti ātri apvainojās. Situācijā, kad kāds bērns izdara pāri uzreiz dodas atbēgties un izdarīt ko pretī. Situācijā, kad kāds cits bērns apsēžas viņa iecerētā vietā vai paņem viņa plānoto plaukta darbiņu, var aiziet un iesist otram bērnam. Nespēj pats atrisināt konfliktus un sarunāties ar citiem bērniem. Sarunā ar pedagogu nespēj izskaidrot savu rīcību un saprast sekas, izprast kā varētu rīkoties savādāk. Bieži pauž savu nepamierinātu skaļi, izgāž savas dusmas uz bērniem un pedagogu, pedagoga palīgu.

Pats pie galda izgāž kefīra krūzi, sāk kliegt un dusmoties vainot citus bērnus uz pedagoga aicinājuma nomierināties un izprast situāciju, ka pašam tā nejauši gadījās un pārējie bērni nav vainīgi reaģē ļoti emocionāli sakāpināti.

Šajā diena netiek izvēlēts kā pedagoga palīgs, jo iepriekšējā dienā ir darījis pāri citiem bērniem. Ļoti emocionāli uztver to, ka nebūs palīgs, neizprot rīcības sekas, ka nav izvēlēts kā palīgs, jo rīkojies dusmās nejauki pret citiem bērniem.

Māra

Novērojums par daiļdarbiem.

Pasakas klausās ar lielu interesi. Spēj atbildēt uz pedagoga jautājumiem. Spēj daiļdarbā patstāvīgi atšķirt emocijas dusmas. Atšķir labo rīcību no sliktās rīcības, spēj izskaidrot patstāvīgi kā varētu rīkoties savādāk. Izprot rīcības sekas.

Ikdienas novērojums

Reti iesaistās konfliktos ar citiem bērniem, pārsvarā uzreiz piekāpjas citiem bērniem, neizrāda pretenzijas. Reti izrāda savas emocijas, reizēm grūti izprast kā patiesībā bērns jūtās. Spēj ieklausīties pedagoga un atrisināt situāciju ar pedagoga palīdzību, pēc palīdzības parasti vēršas pati.

Māra pati veido dekorācijas pie sienas, kad darbiņu noliek malā kāds no grupas bērniem to sabojās. Māra sāk raudāt. Uz pedagoga jautājuma vai esi dusmīga vai bēdīga, atbild, ka ir ļoti dusmīga. Uz pedagoga ieteikuma, ka viņa var būt dusmīga un bēdīga, ka var paust savas emocijas nevienam nedarot pāri un drīkst tā sajūties, apsēžas klēpī un kārtīgi izraudās. Pēc tam ar pedagogu vienojas, ka ies pie bērna, kurš to izdarījis un izstāstīt, kā viņa par to jūtās un kāpēc tā darīt bija slikti. Un kā kopīgi to varētu atrisināt.

Dāvis

Novērojums par daiļdarbiem

Neizrāda interesi par daiļdarbiem, grūtības ar uzmanības noturēšanu. Nespēj atbildēt uz pedagoga jautājumiem par daiļdarbu, nesaskata emocijas dusmas. Ar pedagoga palīdzību un vairākkārtēju paskaidrošanu nespēj atpazīt emociju dusmas.

Ikdienas novērojums

Bieži iesaistās konfliktsituācijās. Neizprot savas rīcības sekas. Dusmās var nodarbīt pāri sev un citiem grupas biedriem. Dusmas sevī kā emociju atpazīst, bet neprot atbilstoši reaģēt. Reizēm reaģē dusmās ļoti neadekvāti situācijai.

14.01. Mežā kāds bērns par viņu pasmejas, par to, ka staigā ar vaļā zābakiem. Dāvis paņem koku un aiziet sasit tā bērna ūdens pudeli. Uz pedagoga jautājumu kāpēc tā rīkojies atbild, ka bijis ļoti dusmīgs, tāpēc sasitis ūdens pudeli. Uz pedagoga jautājumu kā būtu jārikojas savādāk, spēj pateikt, ka vajadzēja atnākt pie skolotājas un izstāstīt visu, bet dusmās rīkojies savādāk. Pedagoģs izstāsta, ka arī otra bērna rīcība nebija pareiza, bet bija iespējams visu izrunāt, iet sist un plēst otra mantas nav nekāds risinājums.

15.01. Dāvis sāk plēst kāda cita bērna zīmējuma, pieskrien otrs bērns, sāk Dāvi sist. Uz pedagoga jautājumu, kāpēc Dāvis plēš cita bērna darbiņu spēj atbildēt, ka bija dusmīgs, jo otrs bērns viņu apsaukājis, tāpēc saplēsi. Uz pedagoga jautājumu kā būtu bijis jārikojas saprot, ka situācija bija jāizstāsta skolotājai.

18.01. No rīta ienāk grupā kliegdam, jo mamma nav atļāvusi no rīta ēst šokolādi. Ir ļoti dusmīgs, to arī pats saka, ka ir dusmīgs, pēc pedagoga uzaicinājuma aiziet blakus telpā uz brīdi nomierināties, sāk darboties ar filcēšanas darbiņu un dusmas pāriet.

Zane

Novērojums par daiļdarbiem

Izrāda lielu interesi par daiļdarbiem. Lūdz pasaku nolasīt vēlreiz. Spēj saskatīt līdzības ar grupiņā notiekošo. Izprot emociju dusmas, spēj paskaidrot kā varēja rīkoties savādāk. Pati piedāvā dažādus iespējamo variantus. Pati izdomā dažādus stāstus, kurā kāds sadusmojās un rīkojās slikti, bet pēc tam savu rīcību izlabo.

Ikdienas novērojums

Spēj pati atpazīt dusmas, rīkoties patstāvīgi un atbilstoši situācijai. Redz arī citu bērnu situācijas, saprot, ka nav laba vai pareiza rīcība, spēj citus rosināt rīkoties savādāk.

Zane sadusmojās, ka pārējās meitenes neņem viņu savā kompānijā spēlēties, pati atrisina situāciju, izstāsta, ka jūtās dusmīga un mazliet bēdīga, ka parasti viņa draudzējas ar viņām un gribētu arī tagad spēlēties kopā.

Jūlija

Novērojums par daiļdarbiem.

Izrāda interesi par daiļdarbiem, īpaši tuva dzīvnieku tēma. Ar pedagoga palīdzību spēj atpazīt emociju dusmas daiļdarbā. Izprot labo un slikto rīcību ar pedagoga palīdzību spēj pastāstīt kā varēja rīkoties citādāk. Ar pedagoga palīdzību spēj atbildēt uz uzdotajiem jautājumiem par daiļdarbu.

Ikdienas novērojums

Spēj saskatīt dusmas sevī un citos ar pedagoga palīdzību. Izprot savas rīcības sekas ar pedagoga palīdzību spēj konfliktsituācijās rīkoties atbilstošāk situācijai. Ar pedagoga palīdzību spēj izprast kopsakarības no dzirdētā daiļdarbā ar ikdienas situāciju.

Rūdolfis

Novērojumi par daiļdarbu.

Ar pedagoga un citu bērnu palīdzību spēj atbildēt uz uzdotajiem jautājumiem par tekstu. Spēj daiļdarbā atpazīt emocijas dusmas. Prot pamatot savu atbildi kā būtu jārikojas savādāk, spēj atšķirt labu no sliktas rīcības daiļdarbā.

Ikdienas novērojums

Ikdienas situācijas nespēj pats atpazīt dusmas sevī un citos, neprot adekvāti rīkoties. Sadusmojās ikvienā situācijā, kurā pedagogs vai citi bērni neļauj rīkoties kā grib pats Rūdolfis.

Pedagogs neļauj iet ārā pastaigā ar iekštelu apaviem. Rūdolfis sadusmojās, aizmet prom kurpes, paziņo, ka nekur neies. Ies ārā tikai tad, ja ļaus iet ar iekštelu apaviem.

Grupai norisinās nodarbība mežā. Rūdolfis pa ceļam uz mežu sadusmojās, jo nevēlās iet uz mežu, bet grib doties uz laukumiņu. Dusmās bļauts, sāk raustīt savu pāri. Nespēj atbildēt pedagoga par ko viņš ir dusmīgs un neapmierināts, turpina bļaut un neklausīties pedagogā.

Rūdolfis izrāda dusmas un neapmierinātību par piedāvātajiem darbiņiem matemātikas stacijā, dusmās tos sāk plēst un mētāt. Nespēj paskaidrot, kas viņu neapmierina.

Rodas konfliktsituācijā starp Rūdolfu un kādu citu grupas biedru, viņš samelo draugam, ka nav ņēmis viņa grāmatu, grupas biedrs par to sadusmojas un cenšas viņam to atņemt. Rūdolfis neizprot par ko grupas biedrs ir sadusmojies un kāpēc izraisījis otrā bērnam dusmas. Nespēj atrisināt situāciju pat ar pedagoga iesaisti un palīdzību.

Madara

Novērojumi par daiļdarbiem.

Izrāda ikdienā pastiprinātu interesi par pasakām. Pati bieži skatās pasaku grāmatas un pārstāsta pasakas pēc attēliem. Spēj atbildēt uz visiem pedagoga jautājumiem par pasakām, spēj

pamatot savu atbildi kāpēc domā tieši tā. Patstāvīgi daiļdarbā atpazīst emocijas dusmas, izsaka savu viedokli kā pasaku tēli varēja rīkoties savādāk.

Ikdienas novērojums.

Madara konfliktos ar pērējiem bērniem iesaistās ļoti reti, pati novēro strīdus no malas un mēdz iesaistīties ar savu padomu kā bērniem rīkoties savādāk. Spēj ikdienā citiem bērniem pamatot kāpēc viņu rīcība ir nepareiza un kā būtu rīkoties labāk.

Situācijā, kurā divas grupas meitenes sastrīdas, ka negrib palīdzēt saklāt galdu. Viena sadusmojās un apvainojās, otra turpina kliegt. Madara paskaidro, ka palīgs palīdz sakārtot galdu un ja grib būt palīgs, tad tas ir jādara pat ja negrib. Un par to nevar dusmoties, ka tu negribi darīt savu darbiņu, tad nevari būt palīgs.

Situācijā, kad grupas biedrs nevar uzvilkt zābaku un sāk kliegt un mest zābaku projām. Madara paskaidro, ka jāpalūdz palīdzība skolotājam nevis jākliež, ka skolotāja palīdzēs.

Jānis

Nespēj patstāvīgi atbildēt uz pedagoga jautājumiem par lasītajiem daiļdarbiem. Ar pedagoga un pārējo palīdzību atpazīst daiļdarbos dusmas. Nesaskata līdzību ar bērnu ikdienas darbību un sadusmošanos.

Ikdienas novērojums

Ikdienā neatpazīst dusmas sevī, bet ar pedagoga palīdzību saprot, ka ir sadusmojies. Ar sarunas un situācijas analīzes palīdzību izprot dusmas citos, bet grūtības tās personalizēt sevī. Spēj rīkoties konflikta situācijās atbilstīgi tikai ar pedagoga vai pārējo bērnu palīdzību.

Maksims

Novērojums par daiļdarbiem.

Maksims izrāda lielu interesi par pasakām, klausās ar lielu interesi, pats uzdod pedagogam dažādus jautājumus par pasakām un neskaidro tajās. Labprāt, klausījās pasakas atkārtoti. Spēja atbildēt uz pedagoga uzdotajiem jautājumiem par pasakām. Izprata pasaku domu un spēja adekvāti spriest un atpazīt pasakās notiekošo. Atpazīst daiļdarbos emocijas dusmas, spēj pamatot daiļdarbu varoņu rīcību un to sekas.

Pēc pastaigas, apsēžas cita bērna bērna vietā un sāk pārģērbties, atnāk bērns uz savu vietu un sāk grūstīties un viņu sist, pats sāk risināt problēmsituācijas. Lūdz grupas biedru tā nedarīt un saprot, ka viņš ir dusmīgs, jo kāds sēž viņa vietā. Maksims aiziet apsēsties savā vietā, neradot tālāku strīdu un dusmas grupas biedrā.

Elēna

Neizrāda interesi par daiļdarbiem. Nespēj koncentrēties un pasakas noklausīties līdz galam. Nespēj atbildēt uz pedagoga jautājumiem par daiļdarbiem, neizprot pasaku un tās

varoņus. Nespēj atbildēt uz vienkāršiem jautājumiem par daiļdarbiem arī ar pārējo bērnu un pedagoga palīdzību.

Ikdienas novērojums

Ikdienā nepārtraukti iesaistās konfliktsituācijās, neprot tās atrisināt atbilstoši vecumam, uzreiz sāk citus bērnus sist, kost, spert, nekad nerunā par notikušo konfliktsituāciju. Neprot izstāstīt situāciju, neprot paskaidrot kā varētu rīkoties savādāk. Nespēj saskatīt emocijas dusmas sevi un citos, neprot atbilstoši rīkoties. Izteiktas grūtības ar pamat emociju atpazīšanu.

7.pielikums

Bērnus izdomātā pasaka. “Kaķis nozog brīvgrāmatu.”

Reiz dzīvoja kaķis un suns, viņi bija ļoti draudzīgi un satīcīgi, viņiem bija labi saimnieki puika un meitene. Bērni nolēma kaķi un suni palaist brīvībā, bet viņiem bija jāatnes savas brīvības grāmatas. Abas grāmatas stāvēja kaķa plauktā, tās bija drošībā. Kaķis atnesa grāmatas un parādīja. Bērni bija priecīgi. Bērni nolēma, ka kaķis un suns varēs iet, ja varēs arī vēlāk grāmatas parādīt. Bet kaķītis savu grāmatu netīšām pazaudēja, viņš to izstāstīja sunim. Abi nolēma aiziet pie bērniem un izstāstīt par pazudušo grāmatu. Bērni negribēja, lai kaķis un suns bēdātos un nolēma, ka abi tāpat varēs iet, bet kaķis un suns ļoti mīlēja bērnus un nemaz negribēja iet prom. Tā viņi visi kopā ar bērniem dzīvoja draudzīgi līdz mūža galam. Reizēm suns sadusmojās uz kaķi un kaķis arī sadusmojās uz suni, bet abi bija draugi un uzreiz otram izstāstīja, ka otrs viņam ir nodarījis pāri. Reizēm suns un kaķītis sadusmojās arī uz bērniem, bet nekad tiem nedarīja pāri.

8.pielikums

Latviešu tautas pasaka “Suns un vilks”

Kādam saimniekam bija šādi dzīvnieki: vilks Mežēns, govju gans, suns Kampējs; kaķis Incis; gailis Putniņš, māju pieraugš. Reiz gadījies, ka saimnieks uz visiem četriem sadusmojies. Gailīti Putniņu tas uzdzien uz istabas augšas, kaķi Inci uz krāsns augšas, sunītim Kampējam vairs nedod ēst un vilku Mežēnu ietricē kūti. Bet Mežēnam netrūka dūšas: kad saimnieks tāds, lai izmaksānot viņam nopelnīto algu. Saimnieks nodedzina akmeni karstu un sviež vilkam mutē, sacīdams: “Še tev alga! Še tev alga! Vilkam Mežēnam nodeg visa bārda. Par tādu netaisnību Mežēns ļoti saskaitās: viņš atstāja saimnieku un apmetās mežā uz savu roku dzīvot. Pēc kādām dienām suns apmeklēja savu veco biedru un izsūdz tam, ka saimnieks sēnelu putru vien tik dod lakt. Vilks saka: “Vai zini ko? Pārej mājās un rej tā.” Kā suni baro, tā suns rej!” Varbūt ka tas līdzēs.” Suns pārtek mājās un rej: “Kā suni baro, tā suns rej! Kā suni baro, tā suns rej!” Saimnieks to dzirdēdams, vēl vairāk sadusmojās; viņš saka tā: “Ja suns pie sēnalu putras jau velti ļekst, ko tad nu vēl, ja labāku putru baudītu? No šīs dienas brokasta nemaz vairs nedošu. Savās bēdās suns atkal noiet pie sava drauga Mežēna. Viņš saka tā: “Klausies, kaimiņ, rīt saimnieka meita ganīs tepat mežmalā avis. Es izlīdīšu no meža un nočiepšu vienu. Meita dzīs tevi man pakal, vari kādu reizi paklupt. Ja saimnieks tevīm prasīs, kādēļ nenokēri, tad atbildi:”Mežēns spēku dabūjis no barības, es no sēnelām, kā lai panāku.” Suns tā dara un vilkam taisnība. Līdzko meita saka, ka jērs noņemts, tad saimnieks tulīt:”Kāpēc nelaidu, tēt, bet ko nu nodēdējis sēnalu strēbējs spēkotam vīram padarīs? Kamēr šim viens solis, tam jau pieci!” “Tev taisnība meitiņ! Kampēj, nāc šurp un saēdies labi tauku putru. No šā laika turēšu tevi labi. No rīta Kampējs prom uz mežu pie Vilka.” Vai dzirdi brālīt tu mani izvedi uz ceļa. Kā lai tev samaksāju? Bet paklausies, kas man prātā, šo svētdien pie mums kāzas, kamēr kāzinieki baznīcā, atnāc pie manis, gan tevi pacienāšu. Labi! Svētdien Mežēns klāt un paslēpjas cūku

kūtenī. Suns palicis mājās par pieraugu pierunā kaķi Inci un gaili Putniņu, lai šodien vienu aci pieverot. Kampējs nu izceļ vienu podu gaļas, izceļ otru podu gaļas, pielej vienu kausu alus, pielej otru: viss Mežēnam rīklē. Kāziniekiem drīz jābrauc mājās: lai dodot vēl vienu. Izdzer to: lai dodot vēl vienu. Mežēns jau ieskurbis un nu tik kājas vien cilā. Kampējs gan piebiksta, lai izturoties rāmi, varot kāzinieki pārbraukt, bet Mežēns tev nu vairs klausīs: viņš būšot vēl dziedāt. Kampējs draud, lūdz, lai jel esot mierīgs, bet šis tīšām sāk vilkt vaļā "Avavau! Avavau!" Kāzinieki pārbrauc, dzird troksni un saimnieks ņem Mežēnu slānīt, kamēr tas pusdzīvs tikai ar lielām mokām paspruka.

(Alksnīte, Ambaiņa, Ancelāne, 1994, 61-63)

Bērnu atbildes

1. Kāpēc saimnieks sadusmojās uz zvēriem? - Nevar saprast kāpēc saimnieks sadusmojās, pasakā nebija rakstīts. Varbūt zvēri bija kaut ko sliktu izdarījuši, varbūt saimniekam bija slikts garastāvoklis.

2. Vai suns rīkojās pareizi, sūdzoties vilka? - Jā, jo saimnieks ļoti slikti sāka izturēties pret zvēriem un sunim bija vajadzīga palīdzība. Nē, sunim vajadzēja pašam izdomāt kā rīkoties.

3. Vai vilks rīkojās pareizi suni mācīdams? Jā, bet tas sunim sākumā nepalīdzēja. Varbūt tomēr sunim vajadzēja izturēties pret saimnieku savādāk.

4. Vai saimnieks labi izturējās pret saviem zvēriem? Nē, viņš bija ļoti ļauns, zvērus nedrīkst nebarot, nedrīkst sist.

5. Vai vilka un suņa rīcība atriebties saimniekam bija pareiza? Jā, jo saimnieks tiem darīja pāri. Nē, viņiem vajadzēja aprunāties ar saimnieku.

6. Vai saimnieka atriebība vilkam bija pareiza? Jā, jo vilks izēda kāzu krājumus. Nē, jo viņš bija nopelnījis, ka zvēri viņam tagad dara pāri.

9. pielikums

Novērošanas protokols

Mērķis: Pēc izmēģinājuma darbības veikšanas, noskaidrot bērnu spējas atpazīt dusmas ikdienā un atbilstoši rīkoties. Noskaidrot bērnu spējas atpazīt bērnu spējas lasītajā daiļdarbā.

Pētījuma laiks: 1.02.-10.02

Pētījums notika: Rīgas X pirmskolas izglītības iestādē, Y grupā, visas dienas garumā.

Pētījuma gaita: Tika izvēlētas pasaka, kura tika nolasīta, pēc tam sekoja pārrunas par pasakā dzirdēto. Tika novēroti bērni ikdienas situācijas, lai novērotu viņu spējas tikt galā ar dusmām.

Toms

Izrāda interesi par daiļdarbu, iesaistās, aktīvi atbild uz jautājumiem, pats uzdod savus jautājumus. Jau sāk izprast sīktās rīcības sekas daiļdarbā, spēj patstāvīgi atbildēt uz visiem uzdotajiem jautājumiem.

Ikdienā vēl joprojām novērojama problēma tikt galā ar savām emocijām un tās pārvaldīt, kad kāds bērns nodara pāri, dodas uzreiz atriebties. Sarunā ar pedagogu spēj pamatot savu rīcību un izskaidrot situāciju ar pedagoga palīdzību spēj atrast situācijai labāku iespējamo risinājumu.

Dāvis

Sācis izrādīt lielāku interesi par daiļdarbiem, klausās pasaku līdz galam, uzdod savus jautājumus, nespēj patstāvīgi un ar pedagoga palīdzību saskatīt dusmas daiļdarbā. Sāk pamazām ar pedagoga palīdzību izprast pasakas tēlus un to rīcības sekas. Sāk atšķirt pareizu no nepareizas rīcības ar citu bērnu palīdzību.

Ikdienā novērojama netikšana galā ar savām emocijām. Patīk pedagoga piedāvājums iet dusmoties blakus telpā vai uzzīmēt dusmu lapu un izlikt visas dusmas uz lapu, to labprāt pēc pedagoga piedāvājuma dara. Sāk pieņemt pedagoga palīdzību dusmu izprašana un risināšanā, sāk saprast, ka dūsmās dara pāri cietiem bērniem.

Māra

Turpina izrādīt interesi par daiļdarbiem. Sākusi izrādīt lielāku interesi par lasīšanu, vēlas pati burtot tieši zvēru pasakas. Atšķir patstāvīgi dusmas daiļdarbā, spēj pamatot savu viedokli.

Ikdienā novērojama spēja izprast dusmas sevī un citos, bet patstāvīgi vēl nespēj atbilstoši rīkoties, nepieciešama pedagoga palīdzība problēmu risināšanai.

Zane

Pati bieži prasa lasīt pasaku grāmatas, īpaši dzīvnieku pasakas. Spēj saskatīt dusmas daiļdarba patstāvīgi. Atšķir pareizu un nepareizu rīcību. Vienmēr gatava atbildēt uz jautājumiem, izdomāt dažādus risinājumus tēlu savstarpējām attiecībām. Pati izdomā dažādus stāstus un pasakas, balstoties uz grupiņā dzirdētajām pasakām.

Ikdienā Zanes uzvedībā novērojamas izmaiņas, kļuvusi neiecietīgi, bieži pauž dusmas uz citiem bērniem, sākusi darīt pāri citiem bērniem. Pēc sarunas ar pedagogu spēj saprast savas rīcības sekas, izprot kā varētu rīkoties savādāk. Skaidro, ka pasakā arī citi dūsmās slikti rīkojās, tāpat kā viņā. (Zanes izturēšanās varētu būt izskaidrojama ar vecāku šķiršanos.)

Jūlija

Izprot pasakas sižetu un tēlus. Ar pedagoga un bērnu palīdzību spēj izprast dusmas un to rīcības sekas daiļdarbā. Spēj atbildēt uz pedagoga jautājumiem par daiļdarbu, bet ne vienmēr spēj savas atbildes pamatot.

Ikdienas situācijās novērojuma spēja jau labāk patstāvīgi saskatīt dusmas sevī un citos un atbilstoši situācijai rīkoties. Vel nav pārliecinātā par savas rīcības pareizību un sagaida apstiprinājumu no pedagoga.

Rūdolfs

Spēj atpazīt dusmas daiļdarbā ar pārējo bērnu pedagoga palīdzību. Ne vienmēr spēj piedāvāt labāko iespējamo risinājumu, lai situāciju daiļdarbā atrisinātu labāk. Ļoti patīk iesaistīties dažādās aktivitātēs saistītās ar dzirdēto daiļdarbu.

Rūdolfs bieži iesaistās konfliktsituācijās, pieradis dabūt ko vēlās, vienmēr mēģina panākt savu. Spēj dusmoties stundām ilgi un paust savas dusmas skaļi un darot pāri citiem bērniem.

Madara

Aktīvi sākusi izdomāt savas pasakas ar līdzīgiem scenārijiem, pati risina dažādas konfliktsituācijas caur savām izdomātajām pasakām. Stāsta savas izdomātās pasakas un uzdod pārējiem grupas bērniem jautājumus par savām pasakām. Mēģina skaidrot savas izdomātās pasakas tēlu rīcības. Spēj atbildēt uz viesiem pedagoga uzdotajiem jautājumiem par pasakām. Patstāvīgi atšķir dusmas daiļdarbā.

Ikdienas situācijās atpazīst patstāvīgi dusmas sevī un citos, spēj atbilstoši rīkoties. Pamana līdzību ar daiļdarbā lasītajām situācijām un ikdienas situācijām grupiņām.

Jānis

Neizrāda lielu interesi par daiļdarbiem. Nespēj atbildēt patstāvīgi uz pedagoga jautājumiem par daiļdarbu. Spēj atpazīt dusmas daiļdarbā ar pārējo bērnu palīdzību.

Ikdienas situācijās ar pedagoga palīdzību spēj atpazīt dusmas sevī un citos. Spēj izskaidrot savas rīcības sekas un paskaidrot savu rīcību.

Maksims

Noklausoties daiļdarbu spēj patstāvīgi atbildēt uz pedagoga uzdotajiem jautājumiem. Pats izdomā savus jautājumus par pasaku un uzdod tos citiem grupas biedriem. Atpazīst daiļdarbā dusmas un spēj patstāvīgi izdomāt kā pasaku tēls varēja rīkoties savādāk.

Ikdienas situācijā sāk izprast un atpazīt dusmas sevī, ne vienmēr rīkojās atbilstoši, bet ar pedagoga palīdzību un iesaisti spēj rīkoties atbilstoši.

Elēna

Daiļdarbu nespēj noklausīties līdz galam, neuztver pasakas domu un tēlus, nespēj atbildēt uz pedagoga jautājumiem par daiļdarbu. Nespēj noturēt uzmanību, lai daiļdarbu noklausītos līdz galam. Nav izprotamas dusmas daiļdarbā, neizprot tēlus un to darbības, lai spriestu par dusmām.

Ikdienas situācijā neatpazīst dusmas sevī un citos arī ar pedagoga palīdzību. Bieži iesaistās konfliktos, neatbilstoši situācijai reaģē uz citu bērnu darbībām, neizprot tos, uzreiz dodas sist vai nodarīt citiem bērniem pāri.

Kvalifikācijas darbs „Latviešu tautas pasakas - 5-6 gadus vecu bērnu emocionālo prasmju veicinātājas izstrādāts Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi un izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti.

Autors: Anna Jaunzeme

(vārds, uzvārds)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Darba zinātniskais vadītājs/a: *Dr.paed.* asoc.profesore Baiba Kaļķe

(zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

2022. gada pavasara semestris

ŠIS DARBS PARAKSTĪTS AR DROŠU ELEKTRONISKO PARAKSTU UN SATUR LAIKA ZĪMOGU.